odia.org

ଗୀତିମାଳା

ଲେଖକ
ସ୍ୱର୍ଗତ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର
ଓ
ପଣ୍ଡିତ ରଘୁନାଥ ମିଶ୍ର

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ
୧୯୬୧

ପ୍ରକାଶକ
ଆଲୋକ-ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ
-କଟକ-

ମୂଲ୍ୟ—ଏକ ଟଙ୍କା ପଚିଶ ନୂଆ ପଇସା

ସୂଚୀ

ବିଷୟ		ପୃଷ୍ଠା
୧। ନବ ଜାଗରଣ	...	୧
୨। ଅନ୍ଧ ପିଲା	...	୩
୩। ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ	...	୪
୪। ନିଦାଘ ସରସୀ	...	୬
୫। କୋଇଲି	...	୮
୬। ମାତୃମୂର୍ତ୍ତି	...	୧୦
୭। ଝାଇ	...	୧୩
୮। ଅନାଥ ଶିଶୁ	...	୧୫
୯। ଋଷିକନ୍ୟାର ମିନତି	...	୧୭
୧୦। ଗଣ୍ଡିଧନ-ସାଥୀ	...	୧୯
୧୧। କନକା ନୃପ କୁମାରୀ	...	୨୧
୧୨। ଆରାଧ୍ୟ	...	୨୪
୧୩। ମୁଣ୍ଡବଳି	...	୨୬
୧୪। ଭିକ୍ଷାଦେବେ କାହିଁ	...	୩୧
୧୫। ମା ନା ଦେଶ ?	...	୩୩
୧୬। ଅମର ବାଳକ	...	୩୫
୧୭। ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ନାହିଁଟି ଏକା	...	୩୮
୧୮। ବୁଜିଦେଲି ଆଖି	...	୪୪

ବିଷୟ		ପୃଷ୍ଠା
୧୯ । ଭଞ୍ଜପୁର ନ୍ୟାୟ	...	୪୭
୨୦ । ମଧୁସୂଦନ	...	୫୧
୨୧ । ଗଡ଼ରକ୍ଷା	...	୫୩
୨୨ । ପିଲ୍ଟି	...	୫୮
୨୩ । ଯାମସେଦପୁରେ	...	୬୩
୨୪ । ମଗ୍ଳ ଦମ୍ପତି	...	୬୫
୨୫ । ସୈନିକର ସମ୍ମାନ	...	୬୭
୨୬ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପରେ	...	୬୯
୨୭ । ରାଜାଙ୍କ ମାଂସ ଦାନ	...	୭୩
୨୮ । କାଶିଆ କପିଳା ଭେଟ	...	୭୬
୨୯ । ଆତ୍ମା ମୋର ଗଣ୍ଠିଧନ	...	୮୦
୩୦ । ପଦରଜ ମାଗ	...	୮୨
୩୧ । ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା	...	୮୬
୩୨ । ଘୋନ ଏ ପଟକ	...	୮୮
୩୩ । ଧନର ଗଣ୍ଡ	...	୯୨
୩୪ । ବଡ଼ଠାକୁର	...	୯୫

ନର-ନାରାୟଣ

ନିଦଭରେ ଗଣପତି ଶୋଇଥିଲେ ଦିନେ,
ନିଶୀଥ ସପନୁ ଉଠି ବସିଲେ ଆସନେ ।
ଦେଖନ୍ତି ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଶୁଭ୍ର ରଜତ ଉଜଳ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ନବ କୁମୁଦରୁ ବଳି,
ତଳପ ସମୀପେ ତାଙ୍କ ହୋଇଛନ୍ତି ଉଭା
କନକ ପୁସ୍ତକ କରେ ଋଷିଜନ କିବା ।
ଚଳନ୍ତି ଲେଖଣୀ ଧୀରେ ଉଦାସ ଅନ୍ତରେ,
କି ଲେଖନ୍ତି ସେ ପୁସ୍ତକେ ସେହ୍ନ ଥରେ ଥରେ ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୂରତି ତାଙ୍କ ନିରେଖି ନୟନେ,
ପୁଛିଲେ ନିର୍ଭୟେ ଗଣପତି ଋଷିଜନେ—
"କି ଲେଖିଛ ?" ଋଷି ତହୁଁ ଟେକି ଧୀରେ ଶିର,
ସୁଧା ଢଳଢଳ ନେତ୍ରେ ଭାଷିଲେ ଉତ୍ତର—
"ବିଭୁଙ୍କ ପ୍ରିୟରେ ଯେତେ ଏ ଜଗତେ ଜନ
ସେନେହେ ନୁଆଁନ୍ତି ମଥା, ଲେଖେ ତାଙ୍କ ନାମ ।"
"ମୋ ନାମ ଲେଖିଛ ?" ପୁଚ୍ଛା କଲେ ଗଣପତି,
"ନାହିଁ, ଲେଖିନାହିଁ," ଋଷି କହିଲେ ଲେଉଟି ।

ନୈଋଣ୍ୟେ ନଇଁଲା ସ୍ୱର୍ଗ, ତେବେ ଶତେ ମୁଖେ
ଆଶା ଜ୍ୟୋତି, ଗଣପତି ବଖାଣିଲେ ସୁଖେ—
"ଏତିକ ମାଗୁଣି ପଦେ, ଲେଖ ପ୍ରଭୁ ମୋରେ—
'ଏ ଜଣେ, ସେନେହେ ଯେତୁ ଯେନେ ନାସ୍ତି ନରେ' ।"
ଲେଖିସାରି, ଋଷି ତହୁଁ ହେଲେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ,
ଜଣୀଥେ ଆସିଲେ ପୁଣି ତହୁଁ ଆରଦିନ ।
ସ୍ତ୍ରୀଅଙ୍ଗ କରଣ ଫୁଲ ମଣ୍ଡିଭ ଅବନୀ,
ଦେଖାଇଲେ ହାତେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପୁସ୍ତିକାଟି ଯେନ ।
ହଭୁଙ୍କ ପସ୍ତୁରେ ଯେତେ ଏ ଜଗତ ଜନ
ସେନେହେ ଲୁଆଁନ୍ତି ମଥା, ସେ ସଭିଙ୍କ ନାମ ।
ସର୍ବୋପରି, ଗଣପତି ଦେଖନ୍ତି ଚକିତ,
ନିଜ ନାମ ଲେଖା ଅଛି କନକ-ଅଙ୍କିତ ।

ଅନ୍ଧ ପିଲା

କି ଦ୍ରବ୍ୟ ଆଲୁଅ କହ ତୁମେ ସର୍ବେ
ମୁଁ ତ ଜାଣିପାରୁ ନାହିଁ,
ଚକ୍ଷୁ ଥିଲେ ଶତ୍ରେ କି ସୁଖ ଉପୁଜେ,
ଏ ଅନ୍ଧରେ ଦିଅ କହି ।
ଦେଖୁଛ ବିଚିତ୍ର ଛବି ବୋଲି କହ,
ଉଜ୍ଜଳ ତପନ ଶିଖା,
ମୁଁ ଭୋଗେ ତପତ ତାର, ସେ କେମନେ
ଦିନ ରାତି ପାରେ କରି ?
ମୋ ଦିନ ରାତି ତ ନିଜେ ମୁଁ କରୁଛି
ଖେଳ ନିଦ୍ରା ଅନୁକ୍ରମେ;
ଏ ସାରା ଜୀବନେ ନ ଶୁଅନ୍ତି ଯେବେ,
ରାତି କି ହୁଅନ୍ତା ଦିନେ ?
ମୋ ଲାଗି ଦୁଃଖିତେ ଶ୍ୱାସୁଛ ନିରତେ
ଶୁଣୁଛି ବିଷାଦେ ମୁହିଁ;
ଜାଣିନି ଯେ ସୁଖ, ହରାଇ ତାରେ, ମୁଁ
ମିଛେ କାହିଁ ହେବି ଦୁଃଖୀ ?
ଭାଗ୍ୟ ଲେଖି ନାହିଁ ଦିଅ ଯା, ତଦର୍ଥେ,
ଝୁରିବି କପାଇଁ ତାରେ ?
ଗାଉଥିଲାଯାଏ ଏ ଗୀତ, ରଜା ମୁଁ
ଅନ୍ଧ ପିଲାଟିଏ ହେଲେ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ

କେତେ ତରୁଲତା ଉପବନେ ଏଥି
ଶ୍ୟାମଳ ସୁବେଶେ ବିକଶନ୍ତି ନିତି ।
ଡାଳୁ ଡାଳେ ଝରି ପଡ଼ଇ ମାଧୁରୀ,
ଉଚ୍ଛୁଳଇ ପୁନ କଣଳପୁ ଦୂର ।
ସୁଧାସ୍ରୋତ ସମ ବହଇ ସମୀର
କୁଞ୍ଜୁ କୁଞ୍ଜେ ଯାଇ ଖେଳାଇ ରୁଚିର ।
ଡାଳେ ଡାଳେ ପୁଣ ଶ୍ୟାମଳ ଗହଳେ
ଲୁଚି ପରଭୃତ ଗାଏ କି ମଧୁର ।
ଏ ସକଳ ମେଳେ ଛବିଲ ମଣ୍ଡନେ
ରହିଛୁ ରେ ଫୁଲ, କି ଗୂଢ଼ ଧିଆନେ ?
ରାତି ଉଜାଗରେ ବସି ତୁ ଅନାଇଁ
ଉଷା-ଅଙ୍କେ ରବି ଉଇଁବାର ପାଇଁ ।
ପାହାନ୍ତି ତପନ ପାଟଳିମା ଶିରି,
କି ଅଛି ମହୀରେ ହେବ ତାର ସରି ?
ତହିଁ ତୁ ପୁଲକେ ପରାଣ ନିବେଶି,
ସେ ଶୋଭା-ସମ୍ଭାରେ ନିତି ଯାଉ ମିଶି ।
ଉଚ୍ଚୁ ଉଚ୍ଚେ ରବି ଯାଏ ଅପସରି,
ତା ଭୁଲେ ଢଳଇ ତୋ ବଦନ ଶିରୀ ।
ସେ ରବି ଦୋସର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚୀ ଭୂଧରେ
ପାଟଳ ହିଲ୍ଲୋଳେ ବୁଡ଼ିଯିବା ବେଳେ
କି ଭାଳ ଭୂଷିତେ ଯେନ ତୋ ମେଲଣି,
ରାତି ଉଜାଗରେ ବସିରହୁ ପୁଣି ।
ଦିନୁ ଦିନ ରବି ରୂପ ଅନୁସରି,
ପୂରବୁଁ ପଶ୍ଚିମେ ଯାଉ ଢଳି ଢଳି ।

ଏ ଯେ ଏ ମରତେ ସରଗ-ସମ୍ଭାର,
ଚରଣ ପୁଲକ ସୁଖେ ଖେଳିବାର;
ଜନେ କି ମନ୍ତ୍ର ମୁଁ ପାରିବ ବିଚାରି ?
ଚିହ୍ନିବ କେମନ୍ତେ ମୂରୁଛି ଏ ଶିଶୁ ?
ଗୋଲାପ, ମନ୍ଦାର, ବକୁଳ, ମାଳତୀ,
ଯୂଇ, ଜାଈ, ମଲ୍ଲୀ, ନଆଳୀ, ସେବତୀ—
କେତେ କେତେ ଫୁଲ ମଧୁ ସଉରଭେ
ଉପବନେ ଏଥି ନାଚନ୍ତି ଗରବେ ।
ଗୋଟିରୁ ଗୋଟିଏ ବଳି ବିମୋହନ
ବନଦେଶେ କିବା ଛବି ଅତୁଳନ !
ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଖେଳି କିଶଳୟେ,
ଭସାଇ ଦିଅନ୍ତି ସୁରଭି ମଳୟେ ।
ଏସବୁରୁ ବଳି ମଧୁର ଆହୁରି,
ତୋ ବଦନ ଧୀର ବିନମ୍ର ମାଧୁରୀ,
ଏ ଯେ ତୋର ଗୁରୁ ସରଗ ପୀୟୂଷ,
କନକ ବଦନେ ମୃଦୁ ମଧୁହାସ,
କି ଅଛି ଜଗତେ ହେବ ତାକୁ ସରି,
ଫୁଟାଇ ତା ପାଶେ ଦେଖାଇବ ଶିଶୁ ?
ତହୁଁ ବଳି ପୁଣି ଏ ଗୂଢ଼ ଧିଆନ,
ସୁଖେ ଦୁଃଖେ ସମ ମନ ସନମାନ ।
ଡାଳିଥାଅ, ଫୁଲ, ଡାଳିଥା ରେ ରହି,
ତୋ ମନ ନୟନ ଦୂରୁ ଦୂରେ ରହିଁ ।
ଯେତେ ଦିନ ଫୁଟି ଶୋଭିବୁ କାନନେ,
ବସି ରହିଁଥାଅ ପୁଲକ ମଣ୍ଡନେ ।

ନିଦାଘ ସରସୀ

ଶୁଖିଛି ମୋ ସାରା   ସୁନୀଳ ଜଳଧି
    ଆତପେ ହୋଇଛି ଲୀନ;
ଦଳ ପଦ୍ମ ମାଳେ   ମିଶି ସେ ମୋ ତନୁ
    କବା ଆଦ୍ଧା ପ୍ରାନମାନ !
ଜଳ-ଦରପଣେ   ମୁକ୍ତା ସ୍ତବକେ
    ସମୀରେ ଖେଳାଇ ଶିର,
ରକ୍ତ-ହେମକର-   ଅଲକ୍ଷ୍ୟ-ପରଶେ
    ବସୋଣ୍, ଜୀବନ ଭାର ।
କମଳ-କଳିଟି   ବିକଶୁ ଯେ ଥିଲା
    ଅବନୀ ଗଗନ ମୋହି,
ଜୀବନ ପ୍ରଭାତେ   ଶତ-ଦଳପେ ତା
    ମଉନେ ପଡ଼ିଛି ଶୋଇ !
ବାଟର ବାଟୋଇ   ବାଟେ ଚାଲିଯାଏ
    ଉଦାସ ଚରଣେ ଆଜ,
ନମିବେ କି ତଉ   ଭାଳେ ମୋ ବିଗତ
    ସୋହାଗ ସମ୍ପଦରାଜି ?
କି ଅଛି ମୋର ଯେ   ପଖାଳି ଦେବ ତା
    ଧୂଳି- ବିଲେପିତ ପାଦ,
ମୋ ସୁଧା-କଣିକା   ଅରପି ହରିବ
    ମନ୍ଥୁ ମନ-ଅବସାଦ ?

ନିଶି-ଶଶିସ୍ମିତେ ହସନ୍ତେ ଯା କୋଳେ
ବଦନ ରଜତ ହାସେ,
କୋଟି କଇଁ-କୁଳ, ତା ତନୁ ଘୂରୁଛି
ବନ କଣ୍ଟା ବୁଦା ଘାସେ ।
ଯେତେ ମୋ ସମ୍ପଦ, ସରୁଛି ସକଳ,
ଋତୁ ଆବର୍ତ୍ତନେ ବୁଲି,
ଦୀନହୀନ ବେଶେ ଦିବା-ନିଶି ନତ
ପଡ଼ି ମୁଁ ହେଉଛି ଘାର ।
ଜଳବେଣୀ-ବକ୍ଷେ ସନ୍ତରନ୍ତେ ସୁଖେ
ତେ ଜଳଚର ଯହିଁ,
ଶୃଗାଳ କୁକୁର ବିକଟ ନିନାଦେ
ବୁଲନ୍ତି କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ହୋଇ ।
ଆଉ କାହିଁ ନଭେ ନବୀନ ଜଳଦ,
ଢାଳୁଛି ସଲିଳ ଧାର;
ନିଠୁର ସେନେହେ ତିନ୍ତାଉଛି ମିଛେ,
ଏ ତନୁ-ତାପିତ ଭାର ?
ଅଧେ ମୁଁ ଜଳୁଛି ସେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଆତପେ,
ପୂର୍ବର ଜାଳିବ ତହିଁ;
ଘନ ବାରିଧାର, ତଟିନୀ ପ୍ରବାହେ
ଆଉ ତ ଭୁଲିବ ନାହିଁ ।
ଗିରିଶିଳା-ଶିରେ ବରଷ ହରଷେ,
ସାଗର-ସିକତା-ଶେଷେ,
ମୋ ଭଳି ସହସ୍ର ନିରେଖ ଆଶ୍ରିତେ
ବୁଡ଼ାଇ ବିଷାଦ ଲଜେ ।

କୋଇଲି

ଆସ ଆସ, ନବ ଉସତ ଅତିଥି
ମୁଦେ ମୁଁ ଶୁଣିବ ତୋ କଣ୍ଠ ସ୍ୱନ
ଚଢ଼େଇଟି ବୋଲି ବୋଲିବ କି ତୋତେ,
କି ଅବା ଉଡ଼ନ୍ତ ଅମୀୟ ତାନ ?
ସଦା ଘାସ ତଳୁଁ ଡେରିର ମୁଁ ଶ୍ରବଣ,
ଶୁଣିଛି, ପିକ, ତୋ ପଞ୍ଚମ ସ୍ୱର;
ଗଛୁ ଗଛେ ଉଡ଼ିଯାଏ ସେ କ୍ଷଣକେ,
ପାଖେ ଶୁଭି ପୁଣି ହୁଅଇ ଦୂର ।
ବନ କାନେ ସିନା କହୁ ତୁ ଗୁପତେ,
"ଆସୁଛି ମଳୟ ସୁମନ ଘେନି;"
ନିମିଷେ ମୋ ହୃଦେ ଖେଳାଉ, କୋଇଲି,
କେତେ ଅତୀତ ସ୍ୱପନ ଆଣି ।
ଆଆ ଆଆ ଆଆ, ବସନ୍ତ ଦୂତ ରେ,
ପକ୍ଷୀ ଗୁର କେମନ୍ତେ ମଣିବ ତୋତେ ?
ଦେଖିଛି ତ ତୁ କି ଅଦେହ ପ୍ରତିମା,
ସ୍ୱରେ ମାତ୍ର ଗଢ଼ା ହୋଇଛୁ ସତେ ।
ବାଲୁତ ବୟସେ ସୁଖ ଦୁଃଖେ କେତେ
ଶୁଣିଛି ହରଷ ଚିତ୍ତେ ତୋ ଗୀତ;
ଶୁଣି, ଖୋଜି ତୋତେ କେତେ ବୁଲୁଁ ଥିଲି,
ଗଛ ବୁଦା ଲତା ଗହଳେ ନିତି ।

ତୋ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇ କେତେ ବୁଲୁ ଥିଲି
ବନୁଁ ବନେ, ମାଳୁଁ ମାଳେ ମୁଁ ଧାଇଁ;
ଢନେ ଦେଖିଲେ, ପିକ, ତୋ ରୂପ ନେସେ ମୁଁ
ଦେଖିଥାନ୍ତି ଆହା କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ।
ଆଜି ମଧ୍ୟ ଏବେ ସେହି ଭଲ ଗୀତ
ଶୁଣୁଛି, ଶୋଇ ମୁଁ ପ୍ରାନ୍ତର ଘାସେ;
ଶୁଣି ସେ ସୁଦୂର ଅତୀତ ସ୍ମୃତିଟି
ଲେଉଡ଼ ମୁଁ ନିମିଷେ ଆଣଇଁ ପାଶେ ।
କି ଆଉ କହିବି ତୋତେ, ପରଭୃତ ?
କହୁଛି ଏତିକି, ଶୁଣିବୁ ଆସ,
ଏ ଯେଉଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ରହୁଛି ଜୀବେ ମୁଁ,
ଏ ତ ଇନ୍ଦ୍ରପୁରୀ ତୋ ଯୋଗ୍ୟ ବାସ ।

ମାୟାମୃଗ

ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀ ମଧ୍ୟେ   ଅଯୋଧ୍ୟା ନରେଶ
    ଦୂର ପଞ୍ଚବଟୀ ବନେ,
ବସି, ହର୍ଷେ ସୀତା   ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସଙ୍ଗତେ
    ରତ ପ୍ରୀତ ଆଳପନେ ।
ଆସି ଉଭ କାହୁଁ   ଧାଇଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ମୃଗ
    କୁଟୀର ଦୁଆର ପାଶେ,
ବିଜୁଳି ଝଟକ   ପ୍ରାୟେ ନିମିଷକେ
    ଲୁଚିଗଲା ବନବାସେ ।
ନେତ୍ରୁ ତା ମୂରତି   ନ ପାରିଲେ ପୋଛି
    ଜନକ-ରାଜ-ଦୁହିତା,
କହିଲେ, "ସେ ନାଥ   ନ ଆଣିଲେ ଧରି
    ଅନ୍ନ ମୋତେ ହେବ ପିତା ।"
ଶୁଣି ରାମ ବେଗେ   ଧନୁଶର ହାତେ
    କୁଟୀରୁ ହେଲେ ବାହାର,
ବୁଲି ବନେ ମୃଗେ   କେତେ ତ ଖୋଜିଲେ
    ଖୁଜି ନ ଦେଖିଲେ ତାର ।
ବନୁ ବନେ, ଗିରି—   ସଙ୍କଟୁ ଗିରିକି
    ବୁଲନ୍ତି ଅଯୋଧ୍ୟାସାଇଁ,
ତେଣେ, ସୀତା ସହ   ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
    ବାଟ ରହିଛନ୍ତି ଚାହିଁ ।

କେତେବେଳେ ବନ୍ରୁ ଅ‌ାସିଲା ଶବଦ
"ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ରଖ ଜୀବନ,"
ଶୁଣି କାନେ ସୀତା ଚହଲେ ଚମକି
ଅଧୀର ହେଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ।
କହିଲେ ସୀତା, "ଏ ଭାଇ କଣ୍ଠ ସ୍ୱର
ଆପଦେ ପଡ଼ିଲେ କାହିଁ,
ଯାଅ ଏ ମୂହୂର୍ତ୍ତେ, ହେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ତହୁଁ
ଭାଇଙ୍କି ତାରିବା ପାଇଁ ।"
ମନ ନ ମାନିଲା, ତଥାପି ସୌମିତ୍ରି
ଗଲେ କୁଟୀର ତେଜି,
ଘୋର ବନେ ସୀତା ରହିଲେ ଏକାକୀ
ଜପନ୍ତେ ରାମ ନାମ ହେଜି ।
ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ଦ୍ୱାରେ ଆଗତ ଭିକ୍ଷାର୍ଥୀ
ମାଗଇ ଭିକ ଆତୁରେ,
ପତିବ୍ରତା ସତୀ— କଲ୍ୟାଣ ମନାସି
ଭିକ୍ଷାନ୍ନ ବାଢ଼ିଲେ ଦୂରେ ।
କହିଲା ଭିକ୍ଷାଶୀ, "କରେ ଆଣିଦେଲେ,
ଘେନିବି ସିନା ମୁଁ ଭିକ,
ପରବାସେ ପାଦ ପକାଇବି, ମୋତେ
ମଣ କି ଏତେ ନାସ୍ତିକ ?"
ଶଙ୍କିତେ ଭିକ୍ଷାନ୍ନ ଆଣି, ଦ୍ୱାରଦେଶୁଁ
ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ ମୈଥିଳୀ,
କି ହେଲା ! ଭିକ୍ଷାର୍ଥୀ ପ୍ରକାଶି ସ୍ୱରୂପ
ଧାଇଲା ଖେଚର ଭଙ୍ଗି ।

ଦଶମୁଣ୍ଡ ତାର ବେକ ଉପରକୁ
ବିକଟ ଦିଶଇ ଅତି,
ଝୁଲଇ କୋଡ଼ଏ ହାତ ବେନି ପାଶେ,
ଦେଖି ମୂର୍ଚ୍ଛା ଗଲେ ସତୀ ।
ପୁଷ୍ପକ ରଥ ତା ଥିଲା ପାଶେ, ତାଙ୍କୁ
ବଳେ ସେ ଆଣିଲା ଟାଣି,
ଭୟଭୀତା ଅସ୍ଥା ଜାନକୀ ବିକଳେ
କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି କହି କହି ।
ବାହୁଡ଼ ଶ୍ରୀରାମ— ସୌମିତ୍ରି କୁଟୀରେ
ହୋଇଲେ ଚକିତ ଅତି,
ତେଣେ, ଉଡ଼େ ରଥେ ସୀତାଙ୍କୁ ବସାଇ
ସେ ଦୈତ୍ୟ ଲଙ୍କା ନୃପତି ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୃଗ ରୂପେ ମାୟାମୃଗ ଗୋଟି
ପେଷି ଯେ ଥିଲା ରାବଣ,
ସେହି ମାୟା ବଳେ ହରିଲା ସୀତାଙ୍କୁ,
ବୁଝିଲେ ରାମଲକ୍ଷ୍ମଣ ।

ଭାଇ

"ମୋ ଭାଇକି ଡାକି ଆଣି ଏଥି, ଏକା
ଖେଳି ମୁଁ ପାରୁ ତ ନାହିଁ,
ଫୁଲ ଅଳି ଘେନ ଆସଇ ବସନ୍ତ,
କାହିଁଟି ଆଜି ମୋ ଭାଇ ?

ରବ ହେମ କରେ ଉଜଳି ତା ଶିଖା,
ଉଡ଼ି ବୁଲେ ପ୍ରଜାପତି;
ତା ପଛେ ମୁଁ ଆଜ ନ ପାରେ ଗୋଡ଼ାଇ
ଡାକ ମୋ ଭାଇକି ଏଥି ।

ପୋତିଥିଲୁଁ ଯେତେ ଫୁଲ ଲତା ବନେ,
ଅଯତ୍ନେ ବଢ଼ନ୍ତି ତହିଁ;
ଫଳଭରେ ଦ୍ରାକ୍ଷା ଭୂଜପତ୍ରେ ପତ୍ର
ଆଣି ମୋ ଭାଇରେ ଖୋଜି ।"

"ଶୁଣିବ ନାହିଁ ସେ ତୋ ଡାକ, ରେ ବାପୁ,
ଆସିବ ନାହିଁ ତ ବାରେ;
ବସନ୍ତ ସୁମନ ସର ସେ ବଦନ
ନ ଦେଖିବୁ ମସ୍ତାତଳେ ।

ଫୁଲ ଯେଉଁ କ୍ଷଣେ ଶୋଭେ, ସେ ଶିଶୁ ତା
ଭାଲେ ଲେଖିଥିଲା ବାହି,
ତୁ ଏବେ ଏକାଟି ଖେଳବୁ, ରେ ଧନ,
ସରଗେ ଅଛି ତୋ ଭାଇ ।"

"ଛୁଡ଼ି କ ଗଲା ସେ ତା ଫୁଲ, ତଡ଼େଇ ?
ମିଛେ କ ଡାକବ ମୁହିଁ ?
ଏ ପର୍ଶ ବସନ୍ତେ ଫୁନେ କ ମୋ ପାଶେ
ଫେର ସେ ଆସିବ ନାହିଁ ?

ନିର୍ଝର ପୁଲନେ ବନପଥେ ସୁଖେ
ସେ ବୁଲି ଗଲା କ ସର ?
ଖେଳିବାର ବେଳେ ତାରେ, ଆହା, ଆଉ
ସ୍ନେହ ମୁଁ ଥାଆନ୍ତି କର ।"

ଅନାଥ ଶିଶୁ*

ଆଜ କପାଁ ରଡ଼ୁ ଶିଶୁ, ଡକଲେ ଏଭଳ ?
ବୃଥା ତୋର ଏତେ ଡାକ, ଏତେ ତୋର ଅଳ !
ପାଷାଣ, ପାଦପଗଣ କ କରିବେ ଶୁଣି ?
ବୃଥା ଏତେ ଆକୁଳତା, ନହୁଅ ବାହୁନ ।

ଏହି ଯେ ଆସିଲ ମୂହିଁ ନଉ-ପୃଷ୍ଠେ ବସି,
ବନ୍ଧୁଗଣ ମେଳେ ଯିବ ନାଚ ଖେଳ ହସି;
ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ତୋ ଡକଳ ନ ଶୁଭିବ ଆଜ,
ଏ ରୂପଟି ଲୁଚି ପୁଣି ଯିବ ଗୃହଁ ଗୃହଁ ।

କପାଇଁ ଗାବୁ ରେ ଶିଶୁ, କାହାକୁ ଅନାଇଁ ?
କେହ୍ନ କ ଖଲଇ ତଳେ ତୋ ବେଦନା ଲାଇଁ ?
ଏହିକ୍ଷଣି ଘୋଟିଯିବ ନବଢ଼ ଅନ୍ଧାର,
ନ ଦିଶିବ କୂଳ, ପନ୍ଥା, ପାଣି କ ପାହାଡ଼ ।

---

* ଚିଲ୍କା ଭିତରେ ପାହାଡ଼ରେ ଥିବା କାଳିଜାଇ ଦେବୀଙ୍କଠାରେ ବଳି ଦେବାକୁ ଲୋକେ ଯେଉଁ ସବୁ ବୋଦା ନଅନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ନ ହାଣି ପାହାଡ଼ରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସନ୍ତି । କବି ଥରେ ସାଙ୍ଗ ସାଥୀଙ୍କ ସହିତ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଲେଉଟିଲାବେଳେ ନାଆ ଚଳିବାରୁ ଦେଖି ଛେଳିଛୁଆଟିଏ ବହୁତ ରଡ଼ିଲା । ମାତ୍ର ନାଉରୀ ତାକୁ ନାଆରେ ଆଣିବାକୁ ନାସ୍ତି କଲା । ନାଉରୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ କାଳିଜାଇ ପାହାଡ଼ର ଜନ୍ତୁ ଆଣିଲେ ନାଆ ବୁଡ଼ିଯିବ ।

ସେତେବେଳେ କି କରିବୁ ଅଭାଗା-ପରାଣି,
କେଉଁଠାରେ ଆଶ୍ରା ନେବୁ ନିଜ ଲୋଡ଼ା ଜାଣି ?
କୁଆ ଶୁଆ ବସା ଖୋଜି ଯିବେ ତହିଁ ଉଡ଼ି,
ମାଛ ବେଙ୍ଗ ଯିବେ ସୁଖେ ପାଣି ତଳେ ବୁଡ଼ି;
ଚିଲିକା ମଜ୍ଜିବ ନିଜ ନିଶୀଥ ସପନେ,
ପାଷାଣ ପାଦପେ ନିଦ୍ରା ଭଜିବେ କାନନେ ।
ତୁହି ଏକା କି କରିବୁ ଅନାଥ ଶିଶୁଟି,
ଖାତି ସାରା ଉଡ଼ ଉଡ଼ ଯିବ କି ତୋ ଛାତି ?
ସେନେହେ ଯେ ପାଳିଥିଲା ଦୁଃଖିନୀ ଜନନୀ,
କେତେପରି ଝୁରୁଥିବ ଏକଲେ ବାହୁନି;
ଜାଣୁଥିବ ହରାଇଛି ପରାଣର ଧନ,
କାହିଁ ସେ ବୁଝିବ ତୋର ଏ ଦୁଃଖ କଷଣ ?
ପଶୁକୁଳେ ଜନମିଛୁ ସରଳ ସେନେହେ,
କି ଜାଣିବ କି ବିଷର ମାନବ ହୃଦୟେ ?
ନିଷ୍ଠୁର ହାତେ ତା ଭିଡ଼ି ଯେଉଁ କ୍ରୂର ପ୍ରାଣୀ
ଛାଡ଼ିଲା ଏ ଅପନ୍ତରା ଦ୍ୱୀପେ ତୋତେ ଆଣି,
ତା ମରୁ-କୋଡ଼ରେ ଶିଶୁ ଜନମି କି ନାହିଁ ?
ସ୍ନେହ-ପ୍ରୀତି-ବିନ୍ଦୁ ହୃଦେ ନାହିଁ କି ସେ ପାଇ ?
ଜଳଧି-ଦେବତା ମା ଗୋ ଜଗତ-ତାରିଣି,
ଏ ଜଳ-କଲ୍ଲୋଳେ କେଳି କରୁଛ ଜନନୀ,
କୋଳେ ତୋଳି ରଖ ଏହି ଅନାଥ ଶିଶୁଟି;
ଜଳ-ବେଣୁ-ତାନେ ଦିନ ଯାଉ ତାର ବିତି ।

ଋଷିକୁଲ୍ୟାର ମିନତି

ଭୂଧର କନ୍ଦରେ ଗହନ କାନ୍ତାରେ
ଜନମି ସୁଦୂରେ କାହିଁ,
ବନ ଗ୍ରାମ ପଦା ଭେଦି, ଋଷିକୁଲ୍ୟା
ସାଗରେ ଆସିଛି ଧାଇଁ ।

ବାଟେ ରୋଧୁଥିଲେ କେତେ ଗିରି ଶିଖ,
କହୁଲେ, 'ନ ଯାଅ ଦୂରେ,'
କେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ହ୍ରଦ ଲୋଡ଼ୁଥିଲେ ତାକୁ
ବନ୍ଧି ଧରିବାକୁ ଜୋରେ ।

ନ ଶୁଣି ସେ କଥା ଆସିଛି, ଜୀବନ
ସାଗରେ ଦେବାକୁ ଦେହ,
ସିନ୍ଧୁ ଅଙ୍ଗେ ସିନା ତା ଅଙ୍ଗ ମିଶିଲେ
ଧନ୍ୟ ସେ ପାରିବ ହୋଇ ।

ସିନ୍ଧୁ ସିନା ତାକୁ ବୁଝାଇ ବୁଝାଇ
ପଛେ ଫେରାଉଛି ପେଲି,
ଗୋଟି ଗୋଟି ଢେଉ ପେଷି, କହୁଅଛି
"କଥା ମାନ ଯାଅ ଫେରି ।

ମୁଁ ସ୍ଥିର ସମୁଦ୍ର   କ୍ଷାରେ ପଣ ଗଢ଼ା
    ମୋ ଯୋଦ୍ଧା ପରାଣ କୋଟି,
ତୋ ମଧୁ ଶରୀର   ଆଣି କପାଁ, ନଦ
    କୋଳେ ମୋ ଯିବୁ ଲେଉଟି ?”

ଶୁଣି ଋଷିକୁଲ୍ୟା   କାନ୍ଦି କହେ ଧୀରେ
    “ନ ଭଷ ନଠୁର ବାଣୀ,
ତୁମ ପ୍ରତି ପ୍ରୀତି   ବହି ମୁଁ ଆସିଛି,
    କ୍ଷୀର କ୍ଷାର ନାହିଁ ଜାଣି ।

“ଏ କ୍ଷାରେ ଢାଳିବି   ମୋ କ୍ଷୀଣ ଜୀବନ,
    ଅନ୍ତର କାମନା ମୋର;
ସେ ପାଇଁ ବହୁଛି   ଏ ପ୍ରାଣ ଝରା ମୁଁ,
    ପତାଇ ଦିଅ ହେ କୋଳ ।

“ନୋହିଲେ ଲେଉଟିବି   ସଇକତ ଶେଯେ,
    ପଶିବି ଭୂଗର୍ଭେ ଧୀରେ,
ପଶିଥିଲେ ଯେସନ୍ତେ   ଦେଷାଦେ ଜାନକୀ
    ଶ୍ରୀରାମ ନଠୁର ତୀରେ ।

“ସ୍ନେହ କି ସିନ୍ଧୁ ହେ,   ନ ବୁଝ ହୃଦୟେ,
    ବହୁ ଏ ତରଳ ପ୍ରାଣ ?
ତୁମ ବିନା ମୋର   ଅଛି କାହିଁ ଗତି
    ଦିଅ ମୋତେ ବକ୍ଷେ ସ୍ଥାନ ।”

ଗଣ୍ଠି ଧନ-ସାଥୀ

ମାଟି ଘାଟେ ବସି ଏକା ଚଣ୍ଡାଳ ପିଲାଟି
ଅଳ୍ପ ଫଳାହାର ତା'ର ଖାଉଛି ସାଉଁଟି ।
ବାଲି ଧୂଳି ମାଟି ସଙ୍ଗେ ମିଶିଯିବ ବୋଲି,
ରଖିଛି ଖପରାଟିରେ କି ଯତନେ ଭରି ।

"କାହା ପ୍ରାଣଧନ ଆରେ ହୃଦୟର ମଣି,
କେଡ଼େ ହୀନମାନ ଏଥି ନୋହୁଛୁ ତୁ ପୁଣି !
ଘରେ ବୋଉ କୋଳେ ନେଇ ବସାଇ ଆଦରେ,
ଭୁଞ୍ଜାଉ ଥାଆନ୍ତା କ୍ଷୀର କି ସେନେହଭରେ !

"ତୁ ଯେ ମାଟିତଳେ ଏଥି ହେଉ ନିରମାଖି,
ଲବେ ହେଲେ ଆଜ ସେହୁ ଜାଣିପାରୁଛୁ କି ?
ଦଇବ ଜନମ ଦେଲା ଚଣ୍ଡାଳର କୁଳେ,
ଏଭଳି କି ଲୋଟିବାକୁ ଧୂଳି ମାଟିତଳେ ?

"କି ସୁଖେ ମୁଁ ଅଧହର୍ମ୍ୟେ ବସି ନିଶିଦିନ,
ବସ୍ତ୍ର-ଶିଷ୍ଟ ଭୁଞ୍ଜି ମୋର ଯାପୁଛି ଜୀବନ !
ଏତିକ ଅନ୍ତର ବନ୍ଧ ଏକୁ ଆନ କରି,
ଏ ସାରା ସଂସାର ପୁଣି ସୃଜିଛି କିପରି ?

ଯାଆ ବାବୁ, ଫେର ଯାଆ ଘରେ ତୁ ତୁରିତେ,
ବୋଉ-କୋଳେ ବସି ଭାତ ଭୁଞ୍ଜିବୁ ଉସତେ ।"
ଏତେ ଭାଳି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ତେଜିଲି ମୁଁ, ଦେଖି,
ଫଳାହାରୁ ମୁଠେ ମୋର ବଢ଼ାଇଲି ଡାକି ।

କି ବସ୍ତୁର କଲା ମନେ, ତାକୁ ସିନା ଜଣା,
ମୁଁ ଯେ ନେବ କନା, ହୃଦେ ଅତି କଲପଣା ।
ନିମିଷେ ରହିଲେ ଥରେ, ଦୋଟଦୋପାଞ୍ଚ ହୋଇ
ମନ୍ତ୍ରନେ ଘେନଲେ ତନ୍ତୁ ପାଶେ ଭାର ଯାଇ ।

କାଗଜ ହେବାରେ ମୋର ନ ବଳିଲା ଚିତ୍ତ,
ପକାଇଲି ମୁଖେ ମୁଁ ସେ ମୁଠିଏ ଭୁରିତ ।
ମାଟି ଘାସେ ବସିଲି ସେ ପିଲାଟିର ଭୁଲେ,
ମୁଠେ ସେହୁ ଖାଏ କେଜେ ମୁଠେ ଦେଇ ମୋତେ ।

ଏ ମରତେ ବଞ୍ଚ ବୋଉ, ଥିଲେ ଆଜ ରଙ୍କ,
ଏତେ ସ୍ନାନମାନ ହୃଦେ ପାରନ୍ତି କି ସଙ୍କ ?
ବେଦକ କହନ୍ତୁ ପଣ୍ଡ ବେଦ କର ଜାତି,
ମୁଁ ତୋ ରଣ୍ଡିଧନ, ଏ ତୋ ରଣ୍ଡିଧନ-ସାଥୀ ।

* କନିକା ନୃପ କୁମାରୀ

ଝଲକୋଟେ ଭଗ୍ନ ଯିବେ ନୃପବର,
କହନ୍ତି, "ନାଉରି, ଗ୍ଲଲ ବହନ;
ଆର କୂଳେ ବେଗେ ପାର କରିଦେଲେ,
ଏ ମୋହର ଗୋଟି ପାଇବୁ ଜାଣ ।"

"କିଏ ତୁମେ ଆଜ ଏ ପାଣି ପବନେ
କାଳଜାଇଗଣ୍ଡ ହେବ ହେ ପାର ?
"ଝଲକୋଟ ରାଜ-ନନ୍ଦନ ମୁଁ ପରା,
ଏ ବାଳା କନକା ନୃପ କୁମାରୀ ।

ତିନ ଦିନ ଧାଇଁ ଆସିଅଛୁ ହେନ,
କନକା ସଇନେ ଛନ୍ତି ଗୋଡ଼ାଇ;
ବାଟେ ପଡ଼ିଗଲେ ଧରି ତାଙ୍କ ହାତେ,
ମୋ ରକ୍ତେ ନକର ତିନ୍ତିବ ଭୂଇଁ ।

ଚଢ଼ି ଘୋଡ଼ା ଖରେ ଆସନ୍ତି ମାଡ଼ି ସେ;
ଆମ ପତା ଯେବେ ପାଇବେ ତିଳେ,
ମୋତେ ତ କରିବେ କାଟି ବେନ୍ତୁ ଖଣ୍ଡ,
କେ ରଖିବ ବାଳା ହାଦା ମନ୍ଦିରେ ?"

---

* ଘଟନାଟି ବିଲାତର । କିନ୍ତୁ ବିଷୟ ସହଜବୋଧ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ନାମ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ଥାନମାନଙ୍କ ନାମ ଅନୁସାରେ ଦିଆଯାଇଅଛି ।

ଫେଇ ମନ କଥା କହିଲା ନାଉରି,
"ଯିବି ମୁଁ, ମଣିମା, ଅଛୁ ତିଆରି;
ଦେଲେ ଦିଅ ମୂଲ, ନ ଦେଲେ ନ ଦେବ;
ଏ ବାଳାଙ୍କ ଲାଗି ଯିବାରୁ ମୋର ।
ମୋ ଗୁଣ ପକାଇ କହୁଛି, ଆପଦେ
କ୍ଷଣେ ଏଥି ନାହିଁ ରହିବେ ବାଳୀ;
ମେଘ ବରଷୁଛି, ବତାସି ପିଟୁଛି;
ହେଲେ, ମୁଁ ଭୁରତେ କରିବ ପାର ।"
ଘନୁ ଘନ ବଢ଼ିଆସେ ବାଆ ପାଣି,
ଡାକନା ଡାକଇ ବିକଟ ଗ୍ରାସେ;
ବିଧି ଦୁର୍ଘଟଣ ଦେଖି ବେନି ଜନ
ପ୍ରେମିକ ହୃଦୟ କମ୍ପଇ ତ୍ରାସେ ।
ପବନ ବୋହିଲା ଘୋର ଅଣଶ୍ୱାଶ,
ଗଗନ କାଳିମା ଆସିଲା ଘୋଟି,
ପାରିକୁଦ ଦିଗେ ଘୋଡ଼ା ଟାପୁ ନାଦ
ନିକଟୁ ନିକଟ ଶୁଭିଲା ଅତି ।
"ଚାଲ, ବେଗେ ଚାଲ," ଭାଷନ୍ତି କୁମାରୀ,
"ବାଆ ପାଣି ଭଡ଼େ ହେଉଛି ସତ;
ଏ ବିଷ୍ମ କୋପ ମୁଁ ଭେଟିବି ହରଷେ,
ନ ଭେଟିବି ପିତା କୁପିତ ହାତ ।"
ଶ୍ରମ ଭୁଇଁ ପୃଷ୍ଟ ଛାଡ଼ିଲା ନାଉରି,
ଦୁଷ୍ଟ ସିନ୍ଧୁ ବକ୍ଷ କରିବ ପାରି;
ବାଆ ପାଣି ଲଢ଼ି ହେଲା ଏତେଡ଼ ଟାଣ;
ପ୍ଲୁର ନର ହାତ କ ପାରେ କରି !

ତେବେ ହେଲେ କାତ ମାରି ସେ ଗୃଳାକ୍ଷି,
ନ ମାନେ ବରାସି ନାଡ଼ର ଛଳେ;
କନକା ନୃମଣି କୂଳେ ହୋଇ ଉଭା,
ଦେଖନ୍ତି ବିଷମ ତାଣ୍ଡବ ନାଟରେ ।
ବାପ ହୋଇ ନିଜେ ଜନ୍ମ ଦେଇଛନ୍ତି,
ପାଳିଛନ୍ତି ପ୍ରାଣୁଁ ଅଧିକ କରି;
ବାଳ୍ପି ଅପରାଧେ ନିମିଷ ଭିତରେ
ଫିଙ୍ଗି ହୃଦ ପୀଠୁ ଦେବେ କପରି ?
ଅନାଇ ଦେଖନ୍ତି, ବତାସି ଅନ୍ଧାରେ
ବୁଡ଼ୁଛି ଦୁହିତା ଅତଳ ତଳେ;
ଧରିବା ପାଇଁରେ ଟେକି ଏକ ହାତ,
ବେଢ଼ାଇଛି ଆନ ଚଉଙ୍କ ଗଳେ ।
"ଫେରିଆ, ଫେରିଆ" କହିଲେ ବିଷାଦେ,
"ଫେରିଆ, ଗୋ ମାଆ, ନ ଯାଆ ଆଜି,
ହେଲା ଯା ହେବାର, ଫେରି ତୁ ଆଇଲେ,
ତୋ ପଛରେ ନାହିଁ ଛୁଇଁବ କେହୁ ।"

କି ହେବ, ଏଡ଼ିବ ବିଧି ଘଟଣ କେ ?
ଏକା ପବନକେ ବୁଡ଼ିଲା ନାଆ;
ଝିଅ ମିଶିଗଲା ଶଳକା ତରଙ୍ଗେ,
ନୃମଣି ବାହୁନି କାନ୍ଦନ୍ତି ଆହା !

ଅର୍ଘ *

ପରାଣ-ଦେବତା କରି ପୂଜନ୍ତି ଯତନେ
ବସା ନଶି ହୃଦ-ପୀଠ ସ୍ନେହ ସିଂହାସନେ,
ନଇବେଦ୍ୟ ରୂପେ ଯାହା ଧରିଛି ମୁଁ ଚିତ୍ତେ
ତୁମ ଯୋଗ୍ୟ କରି ସେବେ ପାରନ୍ତି କଳ୍ପିତେ ।
ନିତି ଦିନ ଅବହେଳେ ବସି ଶ୍ରୀଚରଣେ;
କି ଯେ ତୁମେ, ଦେବ, ଚିହ୍ନି ନ ପାରିଲି ଷଟଣ ।
ନିମିଷେ ପରାଣେ ଯେବେ ଉପୁଜେ ମୋ ଭ୍ରାନ୍ତି,
ଅପର ନିମିଷେ ହୁଏ ଦୋଷର ପ୍ରଶାନ୍ତି ।
ଉଦାସ ଅନ୍ତରେ ତେଜି ଆସିଲି ବେଳକୁ,
ହସହସେ ସ୍ନେହେ ସ୍ୱାଦୁ ବଚନ ଶ୍ରୀମୁଖୁ ।
ସରଗ ସଂପଦେ ଚହିଁ ଖେଳାଇ ଅନ୍ତର,
ଯେତେ ଯା ବୈରାଗ୍ୟ ମନ୍ତ୍ର ବସୋଇ ସକଳ ।
କି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଉପାସନ ସୁଧାଧାରେ, ନିଶ୍ୱ,
ଏ ମଧୁ ମୂରତି, ଦେବ, ଗଢ଼ିଅଛୁ ବିଶ୍ୱ !
ହାସ୍ୟେ ମିଶାଇଛୁ ଲୋଡ଼ ଶୀତ ନେତ୍ର ବାରି,
ପାଷାଣେ ଦେଇଛୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୈବାଳମା ଢାଳି,

---

* ଏ ପଦ୍ୟର ବିଷୟାବଳୀ ସ୍ୱର୍ଗତ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଲକ୍ଷିତ । କବି ତାଙ୍କର ନିତାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତ ସହକର୍ମୀ ଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ, କବି ଓ ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାମନ୍ଦିରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମୀଙ୍କୁ ବିଶେଷଭାବରେ ସେବା ଓ ତ୍ୟାଗମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରି ପାରିଥିଲେ ।

ଅମା ନିଶି ଅନ୍ଧକାରେ ଫୁଟାଇଛୁ ବିଧୁ,
ମରୁଦେଶେ ଫେଡ଼ିଅଛୁ ପିକକଣ୍ଠୁ ମଧୁ;
ହସନ ସଂପଦ ଲୋଡ଼ି ସରଗ ସମ୍ମୁଖରେ
ନିସ୍ବଛୁ ସେ ଜନନ୍ମରେ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଶରୀରେ ।
ବାଞ୍ଛିତ ବସ୍ତୁସୁଁ ସାଧି କି ସୁଖ ତିଆଗ,
ଦେଇଛ ଯାବତ ତେଜି ଜୀବନ ସୋହାଗ ।
ଆପଣା ସୌଭାଗ୍ୟ ଶିଖ ବରଜି ଉସତେ,
ପରନ୍ମତେ ପରଶଟି ଢାଳୁଛ ନିରତେ ।

କି ପୁଣ୍ୟ-ପ୍ରଦୀପ ଜାଳି ହୃଦ-ନିକେତନେ,
ଚଉଦିଗ ପରଶୁଛ ମଧୁ ଆଲୋକନେ ।
ଜ୍ଞାନ ଗୌରବର କିବା ଗଭୀର ବାରିଧି,
ରଖିଛ ହୃଦୟେ, ଦେବ, ନିସ୍ୱ କୋଟି ନିଧି ।
ଗୋଟି ଗୋଟି ଯେବେ ମୁହିଁ ନିରେଖେ ନୟନେ,
ଚରଣେ ପ୍ଲାବନେ ଫୁଟେ ଆତ୍ମବିସ୍ମରଣେ ।
ତୁମରି ନିଦେଶ ଆଜି ହୃଦ-ପୀଠେ ଧରି,
କରମ ସାଧନା ଭୂମେ ଅଛି ଅବତରି ।
ଏ ସୁଖ ବିଷମ ପଥେ ବିହରି ହରଷେ,
ମିଳିବ ଯାବତ ଯାଇ ଦୂର ଧ୍ରୁବ ପାଶେ,
ସେତେବେଳ ସନମାନେ ନଇବେଦ୍ୟ ଧରି,
ପୂଜା ତବ, ଆରାଧି ହେ, ପାଶବ ଆଚରି ।
ହୃଦୟ ବିସାରେ ମୋରେ ବିଶ୍ୱ ପରିସରେ
ରଖିଥାଅ ଅନୁଦିନ ଶ୍ରୀଚରଣ ତଳେ ।

ମୁଣ୍ଡବଳି

ଭୋଇ ବଂଶ ନୃପେ ହରାଇ, ଫିରିଙ୍ଗି
ଜିଣିଲେ ଖୋରଧା ରାଜ୍ୟ,
ଗୋରା କର୍ମଚାରୀ ସ୍ଥାପି, ନରାମତେ
ନିର୍ବାହିଲେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ।

କେ ଶିର ନୁଆଁଇଁ ମାନିଲା ଶାସନ,
କର ଗଣିଦେଲା କେତେ,
କେବଳ ପାଇକେ କହିଲେ "ଲଢ଼ିବୁ
ମୁଣ୍ଡ ଗଲାଯାଏ ଦେବୁ ।"

ଖୋରଧା ବକସି ବୀର ଜଗବନ୍ଧୁ
ହାରି ଯାଇଛନ୍ତି ରଣେ,
ନଣଙ୍କ ଫିରିଙ୍ଗି ସୃଜ ଲୀଳାଭୂମି,
ରହନ୍ତି ଉପତ ମନେ ।

ତଥାପି ତାପଙ୍ଗ ଗଢ଼େ ନ ପାରନ୍ତି
ସହଜେ ପକାଇ ପାଦ,
ତା ଦଳବେହେରା ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ ବଳେ
ଉଠନ୍ତି ଘୋର ପ୍ରମାଦ ।

ବାହୁ ଯୁଗେ ଯେବେ　　ଧାରନ୍ତି ଖାଣ୍ଡାର,
　　ତେଣିକ ଦସ୍ୟୁ ହୃଦୟେ;
ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ଦେଇ　　ହରାଇବେ, ପ୍ରଜା
　　ତାଙ୍କୁ ନ ତେଜିବେ ଭୟେ ।
ଅସହ୍ୟ ମଣିଲେ　　ଫିରିଙ୍ଗି ଶାସକ,
　　କହିଲେ, “ଲାଗିଛି ନାଟ,
ତାପଙ୍କୁ ତାଳୁ ମୋ　　ତଡ଼ିବା ନିଶ୍ଚିତ”,
　　ପେଷିଲେ ବିପୁଳ ଥାଟ ।
ଦୁଇ ଥାଟେ ଯୁଦ୍ଧ　　ଲାଗିଲା ବିଷମ,
　　ତିଳେ କାର ନାହିଁ ହେଳା;
ଘର୍ମ ସାତ ଦିନେ　　ସରିଲା ସମର
　　ହାରିଲେ ଦଳ ବେହେରା ।
ତାପଙ୍କୁ ମେଲାଣି　　ମାଗି ସେ ପଶିଲେ
　　ଗିରି ବନେ ଯାଇ ଆହା !
କି ଖାଆନ୍ତି, କାହିଁ　　ଯାପନ୍ତି ଯାମିନୀ,
　　କେ ଜାଣେ, ପାଇକନାହା ।
ତଥାପି ତାଙ୍କ　　ଗଡ଼େ ବାଳ ବୃଦ୍ଧ
　　ନିତି ସୁମରନ୍ତି ନାମ,
ଶୁଣି ଶୁଣି ଦୂରେ　　ବଧିର ହୁଅଇ
　　ଫିରିଙ୍ଗି ଶାସକ କାନ ।
କହିଲେ ତହୁଁ ସେ,　　“ସନ୍ଧି ଯେବେ ତାର
　　ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମୁଁ ନ କରେ ଲୋପ,
ଶାସନ ତ ରାଜ୍ୟେ　　ହୋଇବ ଅଚଳ,
　　ଦହିବ ମୋତେ ମୋ କୋପ ।”

ସମଗ୍ର ଖୋରଧା   ରାଜ୍ୟେ ପ୍ରଚରିଲା,
    "ଦୁଷ୍ଟ ଦଳବେହେରାର
ମସ୍ତକ ଯେ ଛେଦି   ଆଣିବ, ପାଇବ
    ସୁନାଥଳି ପୁରସ୍କାର ।"
ଯୋଦ୍ଧେ ବିକମ୍ପିଲେ   ଖଣ୍ଡାୟତ ବୀରେ
    ଗଡ଼ୁ ଗଡ଼େ, ଗ୍ରାମୁ ଗ୍ରାମେ;
ଖଣ୍ଡାୟତ-ମାନ   ଯେ ରହିଛୁ, ତାଙ୍କୁ
    ମରାଇ ନଦେବେ ପ୍ରାଣେ ।
ବୁଲନ୍ତି ବଧକ   ଗୋଇନ୍ଦା ଘାତକ
    ଧନର କେତେ ମହିମା !
ମୁଣ୍ଡ ଯେବେ କାଟି   ଆଣିବେ, ରହିବ-
    ନାହିଁ ସୌଭାଗ୍ୟର ସୀମା ।
ଲାଗେ ଖଣ୍ଡଯୁଦ୍ଧ   କେତେ ପଦା ସ୍ଥଳେ,
    କେତେ କେ ହୁଅନ୍ତି ଖଣ୍ଡି,
ପାଇକ ଗୋଇନ୍ଦା   ଲଢ଼ି ହୋଇଯାନ୍ତି
    ଶୁଝାଶୁଝି ପୂର୍ବ ଋଣ ।
ଦଳବେହେରାଙ୍କ   ଛାଇ ସେ ଘାତକେ
    ଖୋଜି ଯେ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ,
ସୁନାଥଳି ବୃଥା   ଯିବକି ଗାଇକେ
    ତିନି ଲକ୍ଷ ପ୍ରଜା ଥାଇ ?
ଦିନେ ବନପ୍ରାନ୍ତେ   ବିମର୍ଷ ପଥିକ
    କହେ ବନବାସୀ ଭେଟି,
"ତାପଙ୍କ ଯିବାର   ପଥ କି ଜାଣିଛ?
    କହ ମୁଁ ଯିବଇଁ ସେଥି ।

କୈବର୍ତ୍ତ ଜାତି ମୋ, ବୁଡ଼ିଲି ନଉକା
 ଅତଳ ଚିଲିକା-ଗର୍ଭେ,
ଗ୍ରାମେ ଘର ପୋଡ଼ି ଗୁଳିଗଲି ବାସ;
 ମରେ ମୁଁ ଦଇବଦର୍ପେ ।
ତାପଙ୍ଗ ଗଡ଼ର ଦଳବେହେରାଙ୍କୁ
 ମାଗି କେ ନୋହୁଛୁ ବ୍ୟର୍ଥ;
ମୁଁ ଯିବି, କହିବ ମୋ ଦୁଃଖ ଗୁହାରି
 ଲୋଡ଼ିବି ଧନ ଅର୍ଥ ।"
ଶୁଣି ବନବାସୀ ଗୋଧି ଅଟ୍ଟହାସ
 କହିଲେ, ଆସ ମୋ ସାଥି,
ଅର୍ଥ ଯହିଁ ନଷ୍ଟେ ମିଳିବ, ନଜେ ମୁଁ
 ନେଇ ଯିବି ବାଟ କାଟି ।"
ଆଗେ ବନବାସୀ ଗୁଲନ୍ତି, କୈବର୍ତ୍ତ
 ଅନୁସରେ ଭୁଲି କ୍ଲେଶ;
ସକାଳୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ହୋଇଗଲା ସନ୍ଧ୍ୟା,
 ପଥଶ୍ରମ ହେଲା ଶେଷ ।
କାର୍ଯ୍ୟାଳୟେ ବସି ଫିରିଙ୍ଗି ଶାସକ
 ବିବ୍ରତ ଖୋରଧା ଗଡ଼େ;
ପଳାୟିତ ଦଳ- ବେହେରା ନ ମିଳେ,
 କପାଳ ଠୁକନ୍ତି କରେ ।
ଟେକ ମୁଣ୍ଡ, ଗୁହିଁ ଦେଖିଲେ ଅଚହ୍ନା
 ଜନ କେ ହୋଇଛି ଠିଆ,
ଦାଢ଼ି ନଖ ବଢ଼ି ବନବାସୀ ଜଣେ;
 ଛୁଟି ଚଳେ ଥରେ ହିଆ ।

ପୁଚ୍ଛିଲେ, "କି କାର୍ଯ୍ୟେ ଆସିଛ, ଜଙ୍ଗଲି ?"
ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲେ ଭୂପ—
"ଡାପଙ୍ଗର ଦଳ- ବେଢ଼େଇ ମୁଣ୍ଡକୁ
ସୁନାଥଳି ଦେବ ପରି ?
ମୁହିଁ ସେହି ଦଳ- ବେଢ଼େଇ, ମୋତେ ଏ
କୈବର୍ତ୍ତି ଆଣିଛୁ ଧରି;
ବଡ଼ ଦୁଃଖୀ ଜନ, ବଢ଼ାଅ ତା ଧନ,
ନଅ ମୋର ମୁଣ୍ଡ ବଳି ।"
ଶୁଣି କର୍ମବୃନ୍ଦ ପଡ଼ିଗଲେ ଶୋଚି
ପୋତିଲେ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ମଥା;
କାର୍ଯ୍ୟାଳୟୁ ସାରା ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ
ମୁଖୁ କା ନ ସ୍ଫୁରେ କଥା ।

ଭିକ୍ଷା ଦେବେ କାହୁଁ ?

ବହୁ ଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ   ପୂଣ୍ୟ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନେ
ରତ ଥିଲେ ଉତ୍କଳ-ନୃପତି;
ଘଣ୍ଟା ବାଦ୍ୟ ସ୍ତୋତ୍ର ବନ୍ଦୀ   ବନ୍ଦନା ଲହରେ
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗୁ ମିଶେ ଭକ୍ତିଧ୍ୱନି ।
ଦ୍ୱାରେ କରଯୋଡ଼ି ଭିକ୍ଷୁ   ଶଙ୍କିତ ଭିକ୍ଷାଣୀ;
ଦେବାର୍ଚ୍ଚନେ ହୁଏ ଯିବା ସାରି,
ଦେବତା ଦର୍ଶନ ମୁଦେ   କାମ୍ୟ ତାର ଲଭେ,
ଆସିଛୁ ସେ ଭିକ୍ଷା ନେବ ମାଗି ।
ଯଥାକାଳେ ଦେବାଳୟେ   ପ୍ରଣମିଲ୍ ରୋଳ,
ନରମଣି କଲେ ପ୍ରଣିପାତ;
କହିଲେ, "ଭିକ୍ଷା ମୋ, ଭର   ଏ ଧନ ଭଣ୍ଡାର
ଧନରତ୍ନେ, ହେ ଜଗତନାଥ !"
ସାରି ନମସ୍କାର ନୃପ   ଉଠିଲେ ଭୂତଳୁ
ଫେରାଇଲେ ମୁଖ ଯିବାପାଇଁ;
ଦେଖନ୍ତି ଭିକାରି ଯାଏ   ବାହୁଡ଼ି ମନ୍ଦିରୁ,
ନ ବୁଝିଲେ ହେତୁ ନରସାଇଁ ।
ଶଧାନ ଚରନ୍ତ ତାଙ୍କ   ଭିକ୍ଷା ଦେବା ଲାଗି
ମନ ତୋଷି ଦେବାର୍ଚ୍ଚନ ଅନ୍ତେ;
ଭିକ୍ଷୁକ ନ ଥିଲେ ଭିକ୍ଷା   ଅର୍ପିବେ କା କରେ ?
ବୃଥା ରକ୍ଷା ହୋଇବ କେମନ୍ତେ ?
ଡାକିଲେ ଭିକ୍ଷୁକେ ତହୁଁ   ଚହୁଁ ନରଗଣ,
ପଚାରିଲେ, "ଯାଅ କହିଁ ଫେରି ?

ଯା ମାଗିବ ମାଗ, ଭିକ୍ଷା ଦେବି ମୁଁ ଆଗ୍ରହେ
ଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ, ନାହିଁ ତିଳେ ଡେରି ।"
ଶୁଣିଲା ଭିକ୍ଷାର୍ଥୀ କର୍ଣ୍ଣେ, ଯୋଡ଼ି ବେନି କର,
ବଖାଣିଲା ଗମ୍ଭୀରେ ବଚନ,
"କୋଟିପତି ପାଶେ ଯିବା ଆସିଥିଲି ଆଶେ
କରିବାକୁ ସାର୍ଥକ ଜୀବନ ।
ବଡ଼ ମୋ କୁଟୁମ୍ବ, ତହୁଁ ଧନ ଭିକ୍ଷା ଲାଗି
ଲୋଡ଼ିଥିଲି ଶ୍ରୀମୁଙ୍କ ଭେଟ;
କି ଲାଭ ଭିକ୍ଷୁକ ହାତୁଁ ଘେନି ଭିକ୍ଷା ଦାନ ?
ଜାତି ଯିବ, ନ ପୂରିବ ପେଟ ।
ଶୁଣିଲେ ନୃମଣି, ଅର୍ଥ ନ ପାରିଲେ ବୁଝି;
ପଚାରିଲେ, ବାଞ୍ଛ ସେ ଜନ,
ତେବେ, ସ୍ୱାର୍ଥ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଆଦେଶିଲେ, "ଭିକ୍ଷୁ
ପାତି ହାତ, ଘେନ ଭିକ୍ଷା ଧନ ।"
ପ୍ରସାରିଲା ନାହିଁ କର ଦରିଦ୍ର ଭିକ୍ଷାଣୀ;
ପୁଣି ଥରେ କହିଲା ବଖାଣି,
"ଭିକ୍ଷାର୍ଥୀ ହାତୁ ତ ଭିକ୍ଷା ନେବା ନୁହେଁ ଧର୍ମ,
ବୁଝୁଥିବେ ଶ୍ରୀମୁ ମହାତ୍ମାମା ।
ବିଭୁ ପୂଜ ନିଜେ ଭିକ୍ଷା ମାଗନ୍ତି ମହିମା,
ମୋତେ ଭିକ୍ଷା ଦେବେ ପୁଣି କାହୁଁ ?
ଯେ ଦେବେ ଶ୍ରୀମୁଙ୍କୁ ଧନ ତାଙ୍କୁ ନିବେଦିଲେ,
ମୋ ମାନତା ନ ରହିବ ଆଉ ।"

ମା ନା ଦେଶ ?

ଆକ୍ରମିଲେ ଆସି କାହୁଁ ଶତ୍ରୁ ସେନା ଶତ,
ସମଗ୍ର ଜାପାନ ରାଜ୍ୟେ ପଡ଼ିଲା ସଙ୍କଟ ।
କେ କହିଲା, "ବୁଡ଼ିଯିବ ଦେଶର ସମ୍ମାନ;"
କେହୁ କହେ, "ସ୍ୱାଧୀନତା ନାଶ ଗଲା ଜାଣ;"
"କି କଲେ ରହିବ ରାଜ୍ୟ ?" କେ ପୁଛିଲା ଦୁଃଖେ;
"ଆହା ମୋର ମାତୃଭୂମି !" ଡାକିଲା ଆଉ କେ ।
ସାରା ସେ ଜାପାନ ଦ୍ୱୀପେ ପଡ଼େ ହାହାକାର,
ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ଲାଗି ଯୁଦ୍ଧେ ସକଳେ ତିଆର ।
ତେବେ, ଜିଣିଗଲା ବୈରୀ, ପଶିଲା ରାଇଜେ,
ଆପଦେ ଥରିଲେ ନୃପ ସିଂହାସନେ ନିଜେ ।
ପିନ୍ଧି ବର୍ମ ଆପେ, ଧରି କରବାଳ କରେ,
ସାମାନ୍ୟ ସୈନିକ ବେଶେ ଗମିଲେ ସମରେ ।
ଘଣ୍ଟେ ଗୋଡ଼ାଇଲେ ଯେତେ ରାଇଜ ସେନାମା,
ଶତ ଶତ୍ରୁ ମୁଣ୍ଡ ହେଳେ ଗଳିଗଲେ ହାଣି ।
ତଥାପି ଅସଂଖ୍ୟ ଅରି ଆସିଲେ ତ ମାଡ଼ି,
ରଣଭୂମେ ଠିଆ ହେଲେ ଶତ ଲକ୍ଷ ଧାଡ଼ି ।
ଦେଖିଲେ ଜାପାନ ଭୂପ ବିଚାରିଲେ ମନେ,
"ସତେ ମୁଁ ଏ ଶତ୍ରୁ ନାଶି ଜୟୀ ହେବି ରଣେ !"
ସାରା ରାଜ୍ୟେ ପ୍ରଚାରିଲେ ଘୋଷଣା ସତ୍ୱର —
"ପ୍ରତି ଯୁବା ଯୁଦ୍ଧଭୂମେ କରିବ ସମର;
କେବଳ ଘରକେ ଜଣେ ରହିବ ନ ଯାଇ,
ଘରର ରମଣୀଗଣେ ସାହା ହେବାପାଇଁ;
ବାକି ଯେତେ ଯୁବା ଦେଶେ ନ ରହିବେ ଘରେ,
ତେବେ ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା ସିନା ହେବ ମହୀତଳେ ।"

ଶୁଣି ରାଜଆଜ୍ଞା ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ ରଣାଙ୍ଗନେ
ଲକ୍ଷ ଯୁବା, ନମି ଜନ୍ମଭୂମିର ଚରଣେ ।
ସମଗ୍ର ଜାପାନେ ବୀରପଣେ ଗଲେ ଭରି
ବନ ପରବତ ନଦୀ, ଢକମ୍ପିଲା ଅରି ।
ଥିଲା ଏକ ଘରେ ଯୁବା ବୟସେ ଅଠର;
ସମରେ ନ ଯାଇ ପାଶ ବ୍ୟଥିତ ଅନ୍ତର ।
ବୁଢ଼ୀ ମାଆ ଶବ ତାର ତୁଲାଇବା ପାଇଁ
ସେ ଏକା ପୁରୁଷ ଘରେ, ଜଣେ ଆଉ ନାହିଁ ।
ରାଜ ଆଜ୍ଞା ମାନି, ପୁଅ ରହିଅଛି ଘରେ;
ଯାଇ ବୁଢ଼ୀ ପାଖେ ତାକୁ କହିଲା ଆଦରେ—
"ରାଜ୍ୟ ଲାଗି ନ ଯୁଝିଲେ, ଏକଇର ବଳା,
ବାପା ଅଜା ମୁହେଁ ସିନା ଲଗାଇବୁ କଳା;
ଜାଇ ମୁଁ ଦେଖିବି, ଧନ, କପରି ନୟନେ ?
ମୁହିଁ ଚାଲିଗଲେ, ତୋତେ କେ ରଖିବ କ୍ଷଣେ ?
ବୀରବେଶେ ଯିବୁ, ବାବୁ, ଯୁଦ୍ଧଭୂମେ ଚାଲି,
ନାଶିବୁ ବଇରୀ, ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷିଯିବୁ ତାରି ।"
କହି ବୁଢ଼ୀ ପୁଏ ଧରି ଚୁମ୍ବିଲା କପୋଳ,
ମାଗିନେଲା ନେହସ୍ମରେ ମେଲାଣି ସଭିର ।
ଖଣ୍ଡାଧାରେ ଦେଲା ତହୁଁ କାଟି ନିଜ ମୁଣ୍ଡ;
"ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ଯାଅ ତୁ ଯୁଦ୍ଧେ" ତନ୍ତ୍ର କହେ ତୁଣ୍ଡ ।
ମାଆ ତୁଣ୍ଡୁ ଆଜ୍ଞା ପଦେ ନ ଶୁଣିଲା ପୁଅ,
ଦୁଇ ନେତ୍ରୁ ବହିଗଲା ଦୁଇ ଧାର ଲୁହ ।
ଚାଲିଗଲା ଘରୁ, ଶତ୍ରୁ ସଂହାରିଲା ରଣେ;
ରାଜ ଆଜ୍ଞା ରୋଧି ତାକୁ ନ ପାରିଲା କ୍ଷଣେ ।

✻ ଅମର ବାଳକ

ଜଳଆସେ ତରୀ, ସର୍ବେ   ଗଲେଣି ପଳାଇ,
ଏକାକିଆ ପିଲା ହୋଇଅଛି ଠିଆ;
ରଣ ନିଦାରୁଣ ଛବି   ପ୍ରକାଶି ବିକଟ,
ଶବରାଶି ପରେ ଜଳୁଅଛି ନିଆଁ ।

ତେବେ ହେଲେ ପିଲା ଗୁରୁ   ସହାସ୍ୟ ବଦନେ
ଠିଆଟି ହୋଇଛି, ନ ମାନି ଅନଳ,
ବୀର-ଦମ୍ଭଭରା ତାର   ଧମନୀ-ଶୋଣିତ,
ପିଲା ସତ, ରୂପ ଗର୍ବ-ସୁମଧୁର ।

✻ ଆଫ୍ରିକାର ନାଇଲ ନଦୀରେ ଇଂରେଜ ଓ ଫରାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ୧୭୯୮ ସାଲରେ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଫରାସୀ ଯୁଦ୍ଧ ଜାହାଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ନିଜର ଦଶ ବର୍ଷ ବୟସର ପୁଅଟିକୁ ନେଇ ସେ ଜାହାଜରେ ଥିଲେ । ତାହାର ନାମ କାସାବାଂକା । ଜାହାଜ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ କାସାବାଂକାକୁ କହିଲେ, "ମୁଁ ଫେରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଠିଆ ହୋଇଥା ।" ଏହା କହି, ସେ ପୁଅକୁ ଜାହାଜର ଗୋଟାଏ ସ୍ଥାନରେ ଠିଆ କରାଇଦେଇ, ନିଜେ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଗଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ମରିଗଲେ । ବାପା ଆସିବେ ବୋଲି କାସାବାଂକା ସେହି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା । ଏ ସମୟରେ ଜାହାଜରେ ନିଆଁ ଲାଗିଲା । ସେହି ବିଷୟ ଏ ପଦ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ।

ଆଗୁ ଆଗ ଆସେ ବହ୍ନି;   ପିତା ଅନୁମତି
ନ ପାଇ, ଆସ୍ଥାନୁ ନ ଘୁଞ୍ଚେ ପିଲାଟି;
ବାପା ତ ସେ ଶୋଇଛନ୍ତି   ମରଣ-ତଳପେ,
ହୁରୁ ତାର ଏବେ ନ ଶୁଣନ୍ତି ପାଟି ।

ଘୁରୁ ସ୍ୱରେ ପୁଚ୍ଛେ ଟାଣି,   "କହ, ବାପା, କହ,
ରହିବା ମୋ ଏଥି ଲୋଡ଼ା କି ହେ ଆଜ ?"
ନ ଜାଣେ କଞ୍ଚିଟେ ପିଲା   ବାପାଙ୍କ କି ଦଶା,
ଏତେ ଡାକ ତାର ଶୁଣିବେ ସେ କାହୁଁ ?

"କହ, ବାପା, ବେଗେ," ପୁଣି   ପୁଚ୍ଛିଲା ପିଲାଟି
"ଯାଇକି ପାରିବି ଏଥୁ ଏବେ ମୁଁ ହିଁ ?"
ରଣ-ତୋପମାନ, ଆହା,   ଦିଅନ୍ତି ଉତ୍ତର
ଜଳି ଆସେ ବହ୍ନି ବେଗୁ ବେଗ ହୋଇ ।

କପାଳେ ଲାଗିଲା ତାର   ପ୍ରଖର ସେ ଝାସ,
ମୁକୁଳିତ କେଶ ପରଶିଲା ଖରେ;
ସେ ମୃତ୍ୟୁ ନିଜନ ପୀଠୁଁ   ଅନାଇଲା ପିଲା
ନୟନେ, ତଥାପି ସାହସ ଅନ୍ତରେ ।

ଆଉ ଥରେ ଶୁଣି ଉଚେ   ଡାକିଲା ସେ ଗାଇ,
"କହୁଛ କି, ବାପା, ରହିବି ମୁଁ ଏଥି ?"
ସେତେବେଳେ ତସ୍ତ ପାଲେ   ରଜ୍ଜୁରାଶି ଭେଦି
ବେଗୁ ବେଗ ବହ୍ନି ଆସୁଥାଏ ମାତି ।

ଶ୍ୟାମ ଶୋଣିତବନେ କ୍ଷଣେ   ଜଳିଲା ତରଣୀ
        ଜଳିଲା ଗଗନେ ତରଣୀ-ପତାକା;
ସମୀରଣେ ରଣଧ୍ୱଜା   ସମ ସେ ଅନଳ
        ଫୋଟି ପିଲଟିରେ ବଖ୍ତଲା ଶିଖା ।

ନମିଷେ ଶୁଭିଲା ତହୁଁ   ଘନ ବଜ୍ର ନାଦ,
        ପିଲଟି ସେ-ଆହା, କାହିଁଛି ପିଲଟି ?
ଯେ ପବନେ ଉଡ଼ିଗଲା   ତସ୍ତି ଖଣ୍ଡମାନ
        ପୁଚ୍ଛ ତାରେ, ଏକା କହିବ ସେକ୍ଷିଟି ।

ଉଡ଼ିଗଲେ ସ୍ତମ୍ଭ, କାଠ,   ତରଣୀ-ନିଶାଣ,
        ତସ୍ତି-ବକ୍ଷେ ଯେତେ ଅତୁଳନ ଶିଶି;
ନିଠୁର ଦହନେ ମଲା   ପୋଡ଼ି ସେ ପିଲଟି,
        ଏ ମରତେ, ଆହା, ହେବ କେ ତା ସରି ?

※ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ନାହିନ୍ତୁ ଏକା

ଦୂର ପରବାସେ ଚାଲି ଯିବେ ଭାଇ,
ବରଜ କୁଟୀର ତେଯାଗି ଶିଶୁ;
ସେ ଲାଗି ସଙ୍ଗରେ ଆସିଛି ପିଲାଟି,
ଅଧବାଟେ ଦେବ ମେଲାଣି ବୋଲି ।
ବନ ଝାଲି କେତେ ପାରି ହୋଇ ଆସି,
ତରୁ ତଳେ ବସି ରହିଲେ ବେନି,
ସେଇଠାରେ ଯିବେ ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଆଡ଼େ,
କେତେ ଯୁଗ ଲାଗି ମେଲାଣି ଦେନି ।

"ଦେଖୁଛୁ ତ, ବାବୁ ବନ ଗିରି ଘୋଟି
କି ଘୋର ବରଷା ଆସୁଛି ମାଡ଼ି,
ଯାଅ ତୁ ଛୁରିତେ କେତେ ବାଟ ଯିବୁ,
ମୁଁ ତ ଏହିକ୍ଷଣି ଯିବଇଁ ଚାଲି ।
ଝାଲି ବଣ ବାଟେ ଦେଖି ଚାହିଁ ଯିବୁ,
ନ ଛିଣ୍ଡିବୁ ପାଣି, ଟେକିବୁ ଛତା,
ବସି ଉଠି କାହିଁ ହେଳା ନ କରିବୁ,
କାଲେ ହେଳା ହୋଇଯିବ ରେ ରାତି ।

※ ରଣପୁର ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା, ଏବେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇଛି । ରଣପୁର, କବିଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ବାଣପୁରରୁ ଲାଗିଛି । ମଣିନାଗ ପାହାଡ଼ ତଳେ ରଣପୁର ଗଡ଼ । ମହାଗିରି ନଈ ରଣପୁର ଗଡ଼ ପାଖେ । ତାହା ଦୟା ନଦୀରେ ପଡ଼ି ଚିଲିକାକୁ ଯାଇଛି ।

ଭୋକ କଲେ ବାଟେ ଖାଇବୁ, ବାବୁ ରେ
ଶୋଷ କଲେ ପାଣି ପିଇବୁ ନଇ,
ତୁହେଁ ସିନା ଥିଲେ ଆସି ହସି ଖେଳି,
ଏକା ତୁହି ଚାଲି ପାରିବୁ ଟି କି ?”

ନିଜ ପିନ୍ଧା ଖଣ୍ଡି ପାଲନ୍ତି ଭାଇଟି
ଭାଇରେ ବସନ ଦେଲା ପିନ୍ଧାଇ,
ବାଟେ ଚାଲି ବନେ ମେଘ ବରଷିବ
ଦେଲା ଭାଇ ହାତେ ଛତିଟି ନେଇ ।
ନିଜ ବାଟ ଖର୍ଚ୍ଚ ଖେଣ୍ଡି ସେ କହିଲା,
ଦେଇ ଭାଇ ହାତେ କଉଡ଼ି ଗଣି,
“ଗାଆଁ ରୁ ଗାଆଁ କୁ ପନ୍ଥୀ ଯାହା ମିଳେ
ଖଜା ପିଠା ମୁଆଁ ଖାଇବୁ କିଣି ।
ବୋଉକୁ କହିବୁ ଭାଇ ଗଲେ ସୁଖେ
ସାଥି ସାଙ୍ଗ ବାଟେ ମିଳିଲେ କେତେ,
ଖରା ବରଷା ତ ନ ଥିଲା ଦେଖିଛୁ
ବାଟ ଶ୍ରମ ହୋଇ ନ ଥିବ ପ୍ରତେ ।
କହିବୁ ମୋ ଲାଗି ଭାଳିବ ନାହିଁଟି,
କାନ୍ଦିଲେ, ବାବୁ ରେ, କରିବୁ ଭୁଲ,
ରାତି ହେଲେ ଯାଇ କୋଳେ ଶୋଉଥିବୁ
ବଞ୍ଚିଛି ପରା ସେ ଆମରି ଧେନ ।
ଘରେ ଗଲେ ସୁଖେ ଖେଳିବୁ ବୁଲିବୁ
ମୋ କଥା ମନେ ତୁ ହେଜିବୁ ନାହିଁ,
ଯାଉଛି ସିନାରେ ଚାଲି ଆଜି ବାବୁ,
ମାସେ ନୋହୁ ଫେରି ଆସିବି ମୁହିଁ ।

ମଲ୍ଲୀ ଗଛଟିରେ   ଦେଉଥିବୁ ପାଣି,
ଶୁଆଟିକି ଦୁଧ ଦେବୁ ରେ ନିତି;
ହେଳା ନ କରିବୁ   ମୁଁ ଫେରି ଆସିଲେ
ଆଣିଥିବି ଭଲ ପଞ୍ଜୁରି ଗୋଟି ।
ଯାଆ ଏବେ ଯାଆ   ଠିଆ ମୁଁ ହୋଇଛି,
ସେ ବାଙ୍କ ସଡ଼କ ହେଲେ ତୁ ପାରି,
ଆଜି ଯେବେ ତୋରେ   ନ ଦେଖି ପାରିବି
ମୋ ବାଟେ, ବାବୁ ରେ ଯିବି ମୁଁ ଚାଲି ।”

ଗଲା ଭାଇ ପାଶୁଁ   ଠିଆ ସେ ହୋଇଛି,
ଭାଇ ଲୁଚିଗଲା ସଡ଼କ ବାଙ୍କେ,
ପୋଛି ଝପ ଝପ   ନୟନୁଁ ଲୋତକ,
ଧୀରେ ପାଦ ଚାଳି ଚାଲିଲା ଦୁଃଖେ ।
ବରଷା ବରଷି   ମାଡ଼ି ଯେ ଆସିଲା,
ଛତା ନାହିଁ ହାତେ ତିନ୍ତିଲା ତନୁ;
ସାହା ସାଥି ନାହିଁ,   ଶୋକ ଯେ କରୁଛି,
ଭାଇ କଥା ଭୁଲି ନ ପାରେ ମନୁ ।

“ଏକାଠିରେ କେବେ   ଛାଡ଼ି ତ ନ ଥିଲି
ଘରୁ ନୋହୁଥିଲୁ ବାହାର ଏକେ,
ଏ ପାଣି-ପବନେ   ଝଲ-ବଣ-ବାଟେ
ଚାଲୁଥିବୁ ବାବୁ, କି ହୀନମାନେ !
କାନ୍ଦିଲେ, ‘କାନ୍ଦନା’   କିଏ କହିବ ରେ,
ଲୁହ ପୋଛିଦେବ ତୁନିଟି କରି ?
ମାଆ ମଣିନାଗ,   ମୋ ଦୁଃଖୀ ଭାଇରେ
ସଙ୍ଗ ଶୁଭେ ଆଜି ନିଅ ଗୋ ଚାଲି ।”

ଏକାଟିରେ ବାଟେ   ଭାଳି ଏତେ ମନେ
ମିଳିଲା ସଙ୍ଗାତି ସେ ପ୍ରବାସ ବାସେ,
ମାଆ ଭାଇ, ବେନି   ଚରଣ ସଙ୍ଗାଳି
ମୁରୁଛି, ଏକାଟି ରହିବ ମାସେ ।
ମାସକ ଅନ୍ତରେ   ଫେରିବ ଘରେ ସେ,
ଭାଇରେ ଦୋସର ଦେଖିବ ଯାଇ,
କେତେ କବା ନେବ   ଭଲ ଦ୍ରବ୍ୟ ବାଛି,
ପଞ୍ଜୁରି ତ ନେବ ଶୁଆଟି ପାଇଁ ।

ଭାଇଟି ତାର ଯେ   ବାଟ ଗୁଲି ଏଣେ,
ଆସୁଛି ବରଷା ବତାସି ସହି,
ଛତିଟି ଧରିଛି   ହାତେ ସେହିପରି,
ଭ୍ରମେ ମାତ୍ର ଥରେ ନ ହଏ ଫେରି ।
କଉଡ଼ି ମୁଠିଟି   ଖୋସି ରଖିଅଛି
ଭୋକେ ଶୋଷେ ତାର ଜଳୁଛି ପେଟ,
ଗାଆଁରୁ ଗାଆଁକୁ   ଖଜା ପିଠା କେତେ
ଦେଖେ, କିଣିବାକୁ ନ ଯାଏ ହାତ ।
ବସି ଉଠିଯାଏ   ବଣ-ବିଲ-ବାଟେ,
ସାହା ସାଥି ଜଣେ ନାହାଁନ୍ତି କେହି,
କେତେ ବାଟ ତାର   ଯିବାକୁ ଅଛି ତ
ଅନ୍ଧାର ଘୋଟି ଯେ ଆସିଲା ସନ୍ଧ୍ୟା ।
ସାଇଁ ସାଇଁ ବହି—   ଆସିଲା ପବନ
ଟପ ଟପ ପାଣି ବରଷେ ଟାଣେ,
ବିଜୁଳି ଚମକ,   ଘଡ଼ଘଡ଼ି ନାଦେ
ବଣଜନ୍ତୁ ନାହାଁନ୍ତି ବୁଲନ୍ତି ବଣେ ।

କେତେ ବନ ଗିରି   ପାରି ହେଲା ପିଲା,
        ଭାଇ କଥା ମନେ ହେଉଛି ଭାଳ,—
"ଏକାଟିରେ ମୁହିଁ   ଚାଲି ଯେ ଆଇଲି
        କେତେ ଆହା ନୋହୁଥିବେ ସେ ଘାରି ।
ପରବାସେ ଯାଇ   କେଉଁ ଗଛ ମୂଳେ
        ବସିଥିବେ ଦୁଃଖେ ମଥାଟି ପୋତି,
ଆହା ବୋଲିବାକୁ   କାହିଁ କେ ନ ଥିବ,
        ପାଇବ କପରି ଏ କାଳ ରାତି ?"
ସେ କାଳ ରାତି ଯେ   ପାଉନାହିଁ ତାରି,
        ବାଟ ବଣ କିଛି ନୋହୁଛି ବାରି,
ଘନୁଁ ଘନ ବଳି   ହେଉଛି ଅନ୍ଧାର,
        ଯେତେ ଦୂର ସେତୁ ଯାଉଛି ଚାଲି ।
ନଈ ବହିଯାଏ   କଳ କଳ ନାଦେ
        ପେଲିନଏ କେତେ ପଥର କାଠ,
ଆଖି ବୁଜି ପିଲା   ପଡ଼ିଲା ତ ଡେଇଁ
        ଆର କୂଳେ ପଛ ମିଳିବ ବାଟ ।

ପରବାସେ ଭାଇ   ଗଣୁଅଛି ଦିନ
        ମାସକ କଣ ତ ପୂରିଲା ଆସି;
ରାତି ହେଲେ ତାକୁ   ନିଦ ଯେ ନୋହୁଛି,
        ଦିନ ବେଳେ ଥିରେ ନପାରେ ବସି ।
କେତେ ନୂଆ ଦ୍ରବ୍ୟ   ବାନ୍ଧୁଛି ସଙ୍ଗତେ,
        ପଞ୍ଜୁରିଟି ହାତେ ଅଛଇ ଧରି,
ସେହି ଜଲ ବଣ   ବାଟେ, ଚାଲି ଭାଇ
        ଚହ୍ଲା ଗଛ ତଳ ହୋଇଲା ପାରି ।

ଘରେ ଆସି ଦେଖେ ଶୁଆ ନାହିଁ ଆଉ
ମଲ୍ଲୀ ଗଛ ଶୁଖି ହେଲାଣି ହାଡ଼,
'କାହିଁ ଭାଇ ମୋର' ? ଉତ୍ତର ଦଅନ୍ତା
କଥା ନାହିଁ ଆସେ ତୁଣ୍ଡରୁ ତାର ।
ମଣିନାଗ ଗିରି ଟେକିଛି ତା ମଥା
ମଦାଗ୍ନି ଧୂଆ ତ ନୋହିଛି ଊଣା,
ରଣତୂରେ ଅଛି ସବୁ ସେହିପରି
ଭାଇଟି ତା ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ନାହିଁଛି ସିନା ।

* ବୁଜିଦେଲି ଆଖି

ଉଡ଼ିଯାଇଅଛି ନଡ଼ା, ବତା ନାହିଁ ଚାଳେ,
ଏ ଯେ ବଖରାଏ ଘର ଗ୍ରାମର ବାହାରେ ।
ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଅବା କାନ୍ଥେ ନାହିଁ ଲୁଣ୍ଡା ବାଜି;
ଅଡ଼ଙ୍ଗ ଟାହାଟ ପିଣ୍ଡା ପଡ଼ିଅଛି ଭାଜି ।
ପାଖ ଗଛେ ଦିବସେ ତ ରାବେ ପେଚା ବସି,
ଭୁକନ୍ତି କାଲୁଆ ପଲ ଘର ମଧ୍ୟେ ପଶି ।
ଜନ ପ୍ରାଣୀ କେବେ ରହି ପାରନ୍ତି ସେ ଘରେ ?
ଗାଆଁ ପିଲେ ନ ମାଡ଼ନ୍ତି ପାଖ କୋକ ଡରେ ।
ସେହି ଘରେ ଶୋଇଅଛି ଭୂଇଁଶେଯ ପାରି
ସତୁରି ବରଷ ବୁଢ଼ୀ ନିର୍ଭୟେ ଏକାକି ।
ପତି ତାର ଥିଲା ଦିନେ ଗାଆଁ ଚଉକିଆ,
ସେକାଳ ଗଉରବ ମନେ କେ ରଖିବ କିଆଁ ?
ଦଇବ ନ କରେ ବାଛ, ଗଲା ତାକୁ ଘେନି;
ନେଇଥାନ୍ତା, ନେଲା ନାହିଁ ପତିପତ୍ନୀ ବେନି ।
ଖଣ୍ଡଚୂଡ଼ା ହୋଇ ପୁଅ ରହିଛି ଅଲଗା;
ଯୁବା ଯୁବତୀଙ୍କି କାହିଁ ବାପା ମାଆ ପଦା ?

---

* ଏହା ଏକ ସତ୍ୟମୂଳକ ଘଟଣା । କବିଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଶ୍ରୀନିବାସପୁର ଗ୍ରାମର ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଗ୍ରାମ ଚଉକିଦାରର କୁଡ଼ିଆ ରହିଥିଲା । ଚଉକିଦାରର ମୃତ୍ୟୁପରେ, ତା ପୁଅ ମାକୁ ଛାଡ଼ି, ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ଧରି ଅନ୍ୟତ୍ର ଚାଲିଗଲା । ତେଣିକି ମାଆଟି ନିଜେ ପରିଶ୍ରମ କରି, ମୁଣ୍ଡଟାଳ ଗୁଣ୍ଡରେ ମାରି ଚାଲିଲା । କବି ଥରେ ପ୍ରବାସରୁ ଫେରି ତାର ମୃତ୍ୟୁବର୍ତ୍ତା ଶୁଣିଲେ ।

ବାଆନ ବରଷ ହେଲେ ବୁଢ଼ୀ ଗୁଡ଼ିଆଣୀ
ନିଜ ଉପାର୍ଜନେ ଯେତେ ହଏ ଅନ୍ନ ପାଣି ।
ଶେଷେ ଗୋଡ଼ ରହିଗଲା, ନ ପାରିଲା ଉଠି;
ଜଠରେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ନିତି ଅନ୍ନମୁଠି ।
ଧରିଲା ଗ୍ରହଣୀ ବ୍ୟାଧି, କଲା ଅସମ୍ଭାଳ;
ତଳେ ବୁଢ଼ୀ ଘୁଷୁରିଲା, ନ ଟୁଟଇ କାଳ ।
ମଳମୂତ୍ରେ ଘାଣ୍ଟି ସେହୁ ହେଲା ଦିନୁ ଦିନ;
ହେତିକ ଘଟେ ତା କ୍ରମେ ଆୟୁ ହେଲା କ୍ଷୀଣ ।
ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ହେଲେ କିଛି ନ ରହିଲା ଆଉ,
ଦନ୍ତ ପରି ଶୁଝାଉଛି ଯଉବନ-ଦାଉ !
ହେଲେ ଚିର ବୁଡ଼, ମାଡ଼ି ଆସିଲା ରଜନୀ,
ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧାରେ ଗଲା ନିମଜ୍ଜି ଧରଣୀ ।
ଗାଆଁ ମଧ୍ୟେ ଖାଇ ପିଇ ଗାଆଁ ଯାକ ଲୋକେ
ଯେ ଯା ବାସେ ନିଦ୍ରାକୋଳେ ଶୋଇଲେ ନିଧୋକେ ।
କେତେ ପେଚ୍ଛ ରବ ଦେଲେ, କେତେ ଶିବା ଶ୍ୱାନ,
ନିଦ ନ ଭାଙ୍ଗିଲା କାର, ନ ଶୁଣିଲା କାନ ।
କେତେ ଯମଦୂତ ଦାଣ୍ଡେ ବୁଲିଲେ ଅନ୍ଧାରେ,
ଗ୍ରାମେ ଜଣେ ନ ଦେଖିଲା ଘୋର ନିଶାକାଳେ ।
ଯୁବା ଦେଖିଲା ନିଦେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱପନ,
ଶିଶୁ ଭୋଳ ନିବାରିଲା ଜନନୀର ସ୍ତନ ।
ଏଣେ, ଛୁଏ ଛଟ ପଟ ଗୁଡ଼ିଆଣୀ ବୁଢ଼ୀ,
ଖୋଜେ ବାଟ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଯିବାପାଇଁ ଉଡ଼ି ।
ଡାକୁଛନ୍ତି ଡାକ କା'କୁ ବ୍ୟାକୁଳେ ସେ କେତେ—
ପୁଅ ବୋହୂ ସାଥୀ ନାତି ନାତୁଣୀ ତା ଯେତେ ।

ଘଣ୍ଟୁଁ ଘର ବହିଗଲା ନାକରୁ ନିଶ୍ୱାସ;
ହିକା ଉଠି ଗଲା କମ୍ପି ଅବନୀ ଆକାଶ ।
ଅୟୁତ ଯୋଜନ ଦୂରେ ଶୁଣିଥିବ ଯମ,
ଅଳ୍ପେ ଅବା ଦ୍ରବିଥିବ କଠୋର ତା ମନ ।
ତରଟି ଚାହିଁଲ ବୁଢ଼ୀ କୋରଡ଼ଆ ଆଖି,
ଦାନ୍ତ କଡ଼ମଡ଼ କରେ ଯମଦୂତେ ଡାକି ।
ପଡ଼େ, ଉଠେ, ପୁଣି ପଡ଼େ, ନ ପାରେ ସେ ବସି;
ଭୟେ କାଳ ପାଶେ ସତେ ପାରୁନାହିଁ ପଶି ।
ସନ୍ନିପାତ ବେଳର ତା ବିକଟ ମୂରତି;
ଅସ୍ଥି ଚର୍ମେ ଆବିର୍ଭୂତ କାହୁଁ କି ଶକତି !
ଶେଷେ ଥୟ ହେଲା ବୁଢ଼ୀ, ଆସିଗଲା କାଳ;
ବେନି ନେତ୍ରୁ ବହିଗଲା ବେନି ଅଶ୍ରୁଧାର ।
ପୁରୁଣା ଦଦରା ତାର ଜୋର୍ ଗୋଟି ଗୋଟି
ଅଳ୍ପ ଟାଣେ ଛିଣ୍ଡାଇ ସେ ହେଲା ତଳେ ଲୋଟି ।
ହାତ ଯୋଡ଼ିବାକୁ ସିନା ନ ପାଇଲା ବଳ,
ନମସ୍କାରେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୁଁ ନେଲା ମେଲାଣି ସଭିର;
ଯେ ମର୍ତ୍ତେ ଜୀବନ୍ତେ ଦୀର୍ଘ ବରଷ ସତୁରି,
ଜୀବନାଯୁଧେ ଯମ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିଥିଲା ବୁଢ଼ୀ;
ଧପଧପ ଜଳି ଦୀପ ନିଭିଲା ପବନେ,
ବୁଜି ଆହା ଦେଲା ଆଖି ସେ ବିଜନ ଗାଁଏଁ ।
କେତେବେଳେ ପାଇଥିବ କେଜାଣି ସେ ଶାନ୍ତି,
ସତେ ପାଇଥିବେ ବାର୍ତ୍ତା କୁଟୁମ୍ବ ଗିଆଁତି ?

ଭଣ୍ଡପୁର ନ୍ୟାୟ

ଜପତପେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ କୁଶଳ ବାବାଜୀ,
ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଶରୀରେ ଭସ୍ମ ଆଚ୍ଛାଦେ ବିରାଜ,
        ଦିନେ ଚେଲାଙ୍କ ସହିତ
ଭଣ୍ଡପୁର ରାଜ୍ୟେ ଆସି ହେଲେ ଉପନୀତ ।

ସେ ରାଜ୍ୟେ ଏକଇ ମୂଲ୍ୟ ସବୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ପାଇଁ,
ସୁନା ରୁପା କୁଣ୍ଡା ସାରୁ ମଧ୍ୟେ ଭେଦ ନାହିଁ
        ଚେଲା କହନ୍ତି ତା ଦେଖି,
"ନ ଯାଇ ଅନ୍ୟତ୍ର ଆସେ ଏ ରାଜ୍ୟ ଉପେକ୍ଷି ।"

କଣ ନାହିଁ ବାରମ୍ବାର ବାବାଜୀ ପ୍ରଥମେ,
ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ ଶେଷେ ଚେଲାଙ୍କ ବଚନେ;
        ଦିନେ ବସି ନରପତି
ନରହତ୍ୟା ମକଦ୍ଦମା କରନ୍ତି ନିଷ୍ପତ୍ତି ।

ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଅଛି ଭାଙ୍ଗି ପଥର ପାଚୀରି;
ସେ ଲାଗି ହୋଇଛି ଧରା ଆସାମୀ ମିସ୍ତ୍ରେଶ୍ରୀ;
        ମିସ୍ତ୍ରୀ କରେ ନିବେଦନ,
"ମୁଁ ନୁହେଁ ପ୍ରକୃତ ଦୋଷୀ ବୁଝନ୍ତୁ ରାଜନ !"

"ପାଚୀରଟା ଗଢ଼ୁଥିଲି ବସି ମୁଁ ଯେକାଳେ,
ନାରୀ ବାଟେ ଗଲା ଶୋଭି ବହୁ ଅଳଙ୍କାରେ;
ଆଖି ରହିଲା ମୋ ଲାଖି,
ସେ ଯୋଗେ ଘଟିଲା ଖୁଣି, ଈଶ୍ୱର ମୋ ସାକ୍ଷୀ ।"

ତାକୁ ଗୁଢ଼ ନାରୀ ମୁଣ୍ଡେ ପଡ଼ିଲା ଚଡ଼କ,
ନାରୀ କହେ, "ମୋତେ ଦଣ୍ଡ ଦିଅ ନିରର୍ଥକ,
ମୋର ଯେତେ ଅଳଙ୍କାର
ବିଳମ୍ୱେ ବଣିଆ ଆଣି ଦେଲା, ମୁଁ ନାଚାର ।"

ବଣିଆ ଆସିଲା ବେଗେ ହୋଇ ତହିଁ ଧରା,
କହିଲା, "ନ ଥିଲା ମୋର ହାତିଆର ପରା,
ଦେଲା ଉତ୍ତରେ କମାର;
ତାକୁ ଧର ଶୂଳୀ ଦିଅ, ଆହେ ଗୁଣାଗାର !

କମାର ମାନିଲା ଦୋଷ, ହେଲା ଶୂଳୀଦଣ୍ଡ;
ମାତ୍ର ସେ କହିଲା, "ମୋତେ ଶୂଳୀ ଦେବା ପଣ୍ଡ;
ନଡ଼ି ପିଟେ ମୁଁ ହାତୁଡ଼ି;
ପିଣ୍ଡ ମୋର ପଡ଼େ ଉଠେ, ନ ଲାଗିବ ଶୂଳୀ ।"

ମୋ ଶାଳ ସମୀପେ ବସି ବରଗଛ ଗୁପ୍ତେ
ବାବାଜୀ କରନ୍ତି ଜପ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ତେ;
ଶୂଳୀ ଦେବାର ପାଇଁ
ତାଙ୍କ ଭଳି ସ୍ଥୂଳଜନ ସାରା ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ନାହିଁ ।"

ଶୁଣିଲେ ବାବାଜୀ ବଜ୍ର ପଡ଼ଲାଣି ଶିରେ,
ଚେଲା ସହ ମନ୍ତ୍ରଣାରେ ବସିଗଲେ ଧୀରେ;
କଥା ସ୍ଥିର ଶେଷେ ହେଲା—
ଆଗେ ଶୂଳ ଘେନିବାକୁ ବାହାରିବେ ଚେଲା ।

ଶୂଳଖୁଣ୍ଟ ପାଖେ ବିଜେ ରାଜା ମନ୍ତ୍ରୀ ବେନି,
କହନ୍ତି ଚେଲା, "ମୁଁ ଆଗେ ଯିବ ଶୂଳ ଘେନି";
ନାସ୍ତି କରନ୍ତି ବାବାଜୀ;
କହନ୍ତି, "ଆଗେ ମୁଁ ଯିବ, ଏଠା ବଡ଼ ପାଜ ।"

ବାବାଜୀଙ୍କୁ ନ ଗୁଣନ୍ତି ଚେଲା ତ ଶୂଳକ,
କହନ୍ତି, ପ୍ରଥମେ ଶୂଳ ଘେନିବେ ସେ ନକ,
ଅତି ବିଚିତ୍ର ବେଭାର
ଆଗ ମରିବାକୁ କାହାଁ ଏମନ କଟାଳ ?

ତଥ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରନ୍ତେ ନୃପ,
କହିଲେ ବାବାଜୀ, "ଅତି ପବିତ୍ର ଏ ଯୂପ;
ଶୂଳ ଘେନିଲେ ପ୍ରଥମେ,
ରାଜା ହେବା ଲେଖେ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଭବେ ଆର ଜନ୍ମେ ।

"ଦ୍ୱିତୀୟେ ଘେନିଲେ ଶୂଳ, ମିଳେ ମନ୍ତ୍ରିପଦ;
ରାଜା ହେବ, ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା, ମୁଁ ଥାଉଁ ଏ ବଳଦ !
ଗୁରୁ ଯେଣୁ ମୁହିଁ ତାର,
ମୁଁ ରାଜା, ସେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଯିବା ଉଚିତ ବିଚାର ।"

ଶୁଣି ରାଜା ମନ୍ତ୍ରିବରେ କହିଲେ ତକ୍ଷଣେ,
"ପୁଣ୍ୟବଳେ ରାଜା ମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ ଏ ଜନମେ;
ଏବେ କେ ପାରିବ କହି,
ଆଉ ଜନ୍ମେ ଭାଗ୍ୟେ ପୁଣି କିସ ଅଛି ରହି ?"

"ଏ ମାହେନ୍ଦ୍ର ଯୋଗ ଆଜ ନ ଯିବାଟି ଛାଡ଼ି,
ମୁହିଁ ରାଜା ହେବି, ଆଗେ ଘେନେ ତେବେ ଶୂଳି;
ତୁମେ ମନ୍ତ୍ରୀ ହେବ ମୋର,
ପଛେ ଶୂଳିଖୁଣ୍ଟେ ବସ, ତୁଟୁ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ।"

ରାଜ୍ୟସାରା ପ୍ରଜାବର୍ଗ ହୋଇଗଲେ ରୁଣ୍ଡ,
ତକତେ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ସର୍ବେ, ନାହିଁ ପାଟିତୁଣ୍ଡ;
ନେତ୍ରେ ଦେଖିଲେ ଆନନ୍ଦେ,—
ଯେ ବେନି ବସିବେ ଖାସା ରାଜା ମନ୍ତ୍ରିପଦେ ।

କେତେ ଶତ ବର୍ଷ ବିତିଗଲାଣି ଜଗତେ,
କାଳସ୍ରୋତେ ହୋଇଗଲାଣି ଭଙ୍ଗାଗଢ଼ା କେତେ,
କିନ୍ତୁ ଖଣ୍ଡପୁର ନ୍ୟାୟ
ଭଲୁଗୁଣା ମନ୍ତ୍ରୀତନ୍ତ୍ର ନ ଯାଉଛି ହାୟ !

ମଧୁସୂଦନ

ଉତ୍କଳ-ବରେଣ୍ୟ ସୂନୁ ହେ ମଧୁସୂଦନ,
ତୁମ୍ଭ ଲାଗି ଏବେ ଆଜ ଏ ଉତ୍କଳ ଧନ୍ୟ ।
ଦେଶ ସ୍ୱଦେଶେ ତ ତାକୁ ଚହ୍ଲାଇଲ ଲୋକେ,
ତା ଗୌରବ ଘୋଷାଇଲ ପରଜନ-ମୁଖେ ।
ଜଗତ ଅନନ୍ତ-ସ୍ରୋତେ ଚଳାଇଲ ନେଇ
ପୁଣ୍ୟ କରଯୁଗେ, ନିଜେ କର୍ଣ୍ଣଧାର ହୋଇ ।
ଅଜ୍ଞାତ ଅକ୍ଷୟ ଶିଖା ଅଜ୍ଞାତ-ଗରଭେ,
ଲୁଚି ସିନା ରହିଥାନ୍ତା ଜନନୀର ଭବେ ।
କି ନବ ଜୀବନ-ବାରି ସିଞ୍ଚି ଅବହେଳେ,
ନବ ଜୀବ ଦାନ ଆଜ କରିଛ ଉତ୍କଳେ ।
ସପନ-ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଏହି ନବ ଜାଗରଣେ
ବିରାଜୁଛ, ଦେବ, ପୁଣ୍ୟ କନକ-ଆସନେ ।
ବସି ରାଜଦରବାରେ, ହେ ବର ସନ୍ତାନ,
ଅରଜିଛ ଜନନୀର ବହୁ ସନମାନ ।
ଶାସକ ଦୁଆରେ ପ୍ରଜା ଦାବି ଅଳି ଯେତେ,
ଶିଖାଇଛ ଉତ୍କଳକୁ ମରମ ସଙ୍କେତେ ।
ଘରେ ଘରେ, ଉତ୍କଳର ଇଷ୍ଟ ଦେବ ପରି,
ତୁମ୍ଭ ନାମ ଘୋଷୁଛନ୍ତି କୋଟି ନରନାରୀ ।
ବାଳ ବୃଦ୍ଧ ଯୁବା ବାଳା ବନିତା ବଦନେ
କାହିଁ ନାହିଁ ତୁମ୍ଭ କଥା ହୃଦ-ଆରାଧନେ ?
ସାଗର ଶଇଳ ଗ୍ରାମ ବନ ପଦାବଳେ
ତତ୍ପର ଘରଣ ଯାଏ ଖେଳ କାହା ଗିରେ ?
ଜନ୍ମଭୂମି ଲାଗି ଯେତେ କଠୋର ସାଧନା,
ଯେତେ ତବ ପରାଣର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ବେଦନା ।

ଦିନେ, ଦେବ, ରୋଗଶେଯେ ଶୋଇ ନଯାତନେ
କହୁଥିଲ ପଦେ କଥା ମୁକ୍ତ ଆନନେ ।
ନୟନ-ସୀମାନ୍ତେ କ୍ଷଣେ ମୁକ୍ତାବିନ୍ଦୁ ଢାଳି,
ବହିଗଲ ଦୁଇ ନେତ୍ରୁ ଦୁଇ ବିନ୍ଦୁ ବାରି ।
ନିମେଷେ ନୟନ ଗଲ ମୁଦିହୋଇ ମୋର,
କି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତ ତୁମେ ଶବ୍ଦିଲ ନିକର ।
କେତେମନ୍ତ୍ରେ କେତେ ଧନ ଏହି ପରିଚୟ
ଦେଇଛ ଉତ୍କଳେ, ଆହେ ତା ଆଦରନୀୟ !
ଲଭେ କି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତବ ପାରିବୁଁ ବିଚାରି,
ତୁମରି ଆଦର୍ଶେ, ଦେବ, ଏ ଜୀବନ ଗଢ଼ି ?
ଥାଅ, ଦେବ, କହୁଥାଅ, ହେ ମଧୁସୂଦନ,
ଘୋଷୁଥାଉ ଉତ୍କଳ ଏ 'ମଧୁବାବୁ' ନାମ ।
କୋଟି ଜନ ହୃଦୁଁ ହୃଦେ, ହେ ଉତ୍କଳ-ପିତା,
ଢାଳିଯାଅ ପରାଣର ନିଗୂଢ଼ ବାରତା ।
ଗଢ଼ିଯାଅ ଜଣୁଁ ଜଣେ କରି ତୁମ୍ଭ ଭଳି
ଯେତେ ଏ ଉତ୍କଳ ଦେଶେ ଆଜି ନରନାରୀ ।
ସେହିମାନେ ତୁମରି ହେ ସେନେହ-ତନୟ,
ଢାଳି ଧନେ ଦେବେ ପଦେ ଦୁର୍ଲଭ ହୃଦୟ !
ଗ୍ରାମୁଁ ଗ୍ରାମେ ରଖିଯାଅ ଶତ ଶତ ଶିଷ୍ୟ,
ତୁମ୍ଭହାତେ ଗଢ଼ା ହେଉ ଏ ଭୂମି-ଭବିଷ୍ୟ ।
ତେଜ ସର୍ବ, ଥରେ ଯେତେ ଉତ୍ସର୍ଗିଛ ଲେଶ,
ଅପୃଷ୍ଟି ନୈବେଦ୍ୟ ମାତ୍ରା ନ ଲଭନ୍ତୁ ତୋଷ ।
ଉତ୍କଳ ବରେଣ୍ୟ ସୂନୁ, ହେ ମଧୁସୂଦନ,
ତୁମ୍ଭଲାଗି ହେଉ ଭବେ ଏ ଉତ୍କଳ ଧନ୍ୟ ।

* ଗଡ଼ରକ୍ଷା

"ଯାଉଛି, ପ୍ରିୟେ ଗୋ, ପାହିଲଣି ରାତ
ଯାଏ ମୁଁ, ମେଲଣି ଦିଅ ସତ୍ୱର;
ରାଜା ରାଜ୍ୟଜନେ ଡାକୁ ସେ ଅଛନ୍ତି,
ଶତ୍ରୁ ସେନା ବେଢ଼ିଗଲେଣି ଗଡ଼ ।
ବୁଢ଼ା ପିଲା ଯୁବା ଯୁବତୀ ଅଭେଦେ
କୁଟୀରୁଁ ସଉଧୁଁ ହୋଇ ବାହାର,
ଯିବେ ରଣଭୂମେ, ଲଢ଼ି ପ୍ରାଣପଣେ,
କରିବେ ଅରାତି ସେନା ସଂହାର ।
ମୁହିଁ ଯେବେ ଯିବି, ସମରେ ଝୁଞ୍ଜିବି
ବନ୍ଧୁ ବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଇନ ଶତ;
ସମର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ଶୁଆଇବି ଶତ୍ରୁ,
ଢାଳିବି ସହସ୍ର ଶତ୍ରୁ-ରକତ ।
କାଢ଼ିବି ତୂଣୀରୁ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶର ଯେତେ,
ଶତ୍ରୁ ସୈନ୍ୟ ଖୋଜି ବାନ୍ଧିବି ଲକ୍ଷେ,
ମୋ ଶର ସହିନେ ବାନ୍ଧିବେ ମୋ ସଙ୍ଗ,
ବରଷି ଶୋଇବେ ସକଳ ତାକେ ।

---

* ଏ ପଦ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଘଟଣାଟି ଗୋଟିଏ କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ବିଷୟ । ବିହାର ରାଜ୍ୟର ମାନଭୂମି ଜିଲ୍ଲାରେ ବରାହଭୂମି ଗୋଟିଏ ଓଡ଼ିଆବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳ । ତାହା ସିଂହଭୂମି ଜିଲ୍ଲାକୁ ଲାଗିଛି । ସିଂହଭୂମି ଜିଲ୍ଲାର ଚକ୍ରଧରପୁରରେ ୧୯୧୯ ମସିହାରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ବୈଠକ ହୋଇଥିଲା । ବରାହଭୂମିର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରତିନିଧି ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀଟି ସେମାନେ କହୁଥିଲେ । ପରେ ଶତ୍ରୁ ଉତ୍ତର ଦିଗରୁ ଆସି ବରାହଭୂମି ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ସେହି ଘଟଣାରେ ଓଡ଼ିଆ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ନିଜର ବୀରତ୍ୱ ଦେଖାଇ ଦେଶକୁ ଶତ୍ରୁ କବଳରୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ ।

ଏ ଦେଶ ପର୍ବତ   ବନ ନଦୀ ପଦା,
ସୁଖେ ଯହିଁ ପଦେ ବୁଲୁଛି ମୁହିଁ,
ବନ୍ଧୁ ରକ୍ତ ଦେହେ   ଥିବାଯାଏ ମୋର,
ଶତ୍ରୁ କି ଗୋ କେବେ ପାରିବ ଛୁଇଁ ?
ଉଇଁ ଆସିଲାଣି   ପୂର୍ବ ନଭେ ରବି,
ପାଟଳ ବରଣେ ବୁଡ଼ାଇ ଧରା;
ସମରେ ମୁଁ ଯିବି,   ଏ ସାରା ରାଇଜ
ଶତ୍ରୁ-ରକ୍ତେ ସିକ୍ତ କରିବି ତ୍ୱରା ।
ଯାଉଅଛି, ପ୍ରିୟେ,   ଶୁଭେ ରଣବାଦ୍ୟ
ହରଷେ ମେଲାଣି ଦିଅ ସତ୍ୱର;
ରାଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟଜନେ   ଲୋଡ଼ୁ ତ ଅଛନ୍ତି,
ଶତ୍ରୁ ସେନା ଘେରି ଗଡ଼ଲିଣି ଗଡ଼ ।”
“ଏ କି କଥା କହ,   ପ୍ରାଣେଶ, ସତେ କି
ତୁମ ବଚନେ ମୁହିଁ ରହିବି କ୍ଷଣେ ?
କେବେ କି ରମଣୀ   ରହିପାରେ ବାସେ
ପରାଣ-ପତିଙ୍କି ପଠାଇ ରଣେ ?
ଘର ତ ଅଟଇ   ନାରୀର ରାଇଜ,
ରକ୍ଷକ ତା ନାରୀ, ଆନ କେ ନୁହେଁ,
ବନ୍ଧୁ ଅଶ୍ରୁ ନାରୀ   ନ ଢାଳେ ନୟନୁ,
ଯେପରି ରଣେ ନର ଦଇତ, ପୁଏ ।
ସମରେ ରଞ୍ଜିତ   ସ୍ୱାମୀ-ସୁତ-ଭ୍ରାତ
ସମ ସମ୍ପଦ କି ଅଛି ନାରୀର ?
ଚିରକାଳ ନାରୀ   ହୋଇଛି ଏଭଳି,
ଏହା ଏକା ସଦା ହେବା ତା ସ୍ଥିର ।

ନିଅ ସଙ୍ଗେ ମୋତେ ରଣଭୂମେ, ପ୍ରିୟ,
ନ ରହିବି ବାସେ ପଡ଼ି ବରଜି,
ଯେତେ ଥର ତୁମେ ବଙ୍କାଇବ ଧନୁ,
ଦେବି ଥର ଶର ଦେବି ମୁଁ ଖଞ୍ଜି ।"

"ଟାଣି ଧନୁ ଗୁଣ ଟଙ୍କାର ଶବଦେ
ତେଜେ ଯୁବା ଯେତେ ତେଜିଲା ଶର,
ଚକିତେ ଚୌଦିଗେ ଦେଖିଲେ ସରବେ,
ଧରନ୍ତି ତୂଣୀର ଯୁବତୀ କର ।
କରେ କର ଛନ୍ଦ ଯୁଗଳ ଦମ୍ପତି
ଚଳନ୍ତି ଆଗେ ସମରଭୂମେ ;
ପଛେ ଶତ ବୀର ସଇନ ଚଳନ୍ତି,
ମୁଗ୍ଧ ସର୍ବେ ନାରୀ ବୀରତ୍ୱ ଗୁଣେ ।
ଚଳି ବୀର ଦର୍ପେ ଟଳେ ଦେବ ସ୍ୱର୍ଗେ;
ଆରୋହିଲେ ଉଚ୍ଚ ଗଡ଼ ପ୍ରାଚୀର ,
ଦେଖିଲେ, ଅବନ୍ତି- ସଇନ ସାମନ୍ତ
ମାଡ଼ି ଋଦ୍ଧିଛନ୍ତି ପ୍ରାନ୍ତର ସ୍ଥଳ ।
ଘନ ଘନ ରଣ- ବାଇଦ ବାଜିଲା,
ସମର-ପତାକା ଉଡ଼ିଲା ନଭେ ;
ସେ ଶତ ସଇନ ବୀର କଣ୍ଠ ତେଜି
ରଣ-ଗୀତ-ତାନ ଉଠିଲା ଗର୍ବେ ।
ଶୁଣି କାନେ, ବୀର ଯୁବକ-ଯୁବତୀ
ଆରମ୍ଭିଲେ ମିଳି ବିଷମ ରଣ ;
ଥରୁ ଥରେ ଯୁବା ବଙ୍କାଇଲେ ଧନୁ ,
ଖଞ୍ଜିଦେଲା ଧରି ଯୁବତୀ ବାଣ ।

ଯୁବଶ୍ରୀ ସମ କେ ଦୋସର ଗାରବେ ?
ଯୁବା ଖ୍ୟାତ ଦେଶେ ଜାଣନ୍ତି ଜନେ ;
ଯେତେ ଶର ଦେନ ଛାଡ଼ିଲେ ହୁଙ୍କାର
ଭେଦିଗଲା ଠିକେ ବଇରୀଗଣେ ।
କେତେ ଶତ ଶତ୍ରୁ କେଜାଣି ସେ ଘାତେ
ପଡ଼ିଲେ ଭୂତଳେ ମୁଦି ନୟନ ;
ବଇରୀ ଶିବିର ପାଲଟିଲା ଦୁଃଖେ
ନର-ଶବ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ମଶାନସମ ।
ସହସା ଅରାତି- ସେନାଦଳୁଁ କାହୁଁ
ବର୍ଚ୍ଛା କାଳରୂପୀ ଆସିଲା ଉଡ଼ି,
ଗର୍ଜି ଶତ୍ରୁ ସେନା କହିଲେ, "ଏ ବର୍ଚ୍ଛା
ବୀର ଯୁବା ବକ୍ଷ ନ ଯିବ ଛାଡ଼ି" ।
ଶୁଣନ୍ତେ ଯୁବଶ୍ରୀ ବିଜୁଳି ସଞ୍ଚାରେ
ପତି ଆଗେ ଉଭା ହୋଇଲା ଯାଇ,
ପତି ତା ସେକାଳେ ଟାଣୁ ଥିଲା ଧନୁ
ପତ୍ନୀ ଶର ଖଞ୍ଜି ଦେବାର ପାଇଁ ।
ଅଲକ୍ଷିତେ ଆସି ବର୍ଚ୍ଛା ନିଦାରୁଣ
ଭେଦିଲା ଯୁବଶ୍ରୀ-ବକ୍ଷ କୋମଳ,
"ଗଲି ପ୍ରାଣେଶ" ସେ କହି ହେଲା ଲୀନ
ଭୂତଳେ ପଡ଼ିଲା ତଳି ସତ୍ୱର ।
ଦୃଶ୍ୟ ନେତ୍ରେ ଥରେ, ଅଧୀର ଯୁବକ
ଲାଗିଗଲା ରଣେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ବଳେ,
ବଙ୍କାଏ କାର୍ମୁକ, ନାହିଁ ତ ପ୍ରେୟସୀ,
ଆପେ ଶର ଖଞ୍ଜି ଛାଡ଼ଇ ଖରେ ।

ଶତ ସୈନ୍ୟ ଥିଲେ ଯାଇ ସେ ତା ସଙ୍ଗେ,
ଧନୁ ଗୁଣେ ଯୋଡ଼ି ନାହାନ୍ତି ଶର,
ତେବେ ରଣଭୂମେ ବଇରୀ ସଇନ୍ୟଁ
ଜଣେ ପ୍ରାଣେ ନାହିଁ ରହିଲା ବୀର ।
ସଉଧ କୁଟୀର ଅଭେଦେ ଗାଇଲେ
ବ୍ୟାପିଲା ସେ ବୀରନାରୀ-କୀର୍ତ୍ତି,
'ନାରୀ ତ ରଖିଲା ଏ ଦେଶ ମହତ୍ତ୍ୱ'—
ମୁଖୁଁ ମୁଖେ ଗଲା ଭୁବନେ ରଟି ।
ନାରୀ ବାରଣେ ସେ ସଇନ ଶତ
ରଣଭୂମେ ଥିଲେ ଦେଖି ନୟନେ,
ଧନୁଶର ବର୍ଚ୍ଛା ଖଡ୍‌ଗ ତୂଣୀରେ
ସ୍ମୃତିପୀଠ ଗୋଟି ଗଢ଼ିଲେ କ୍ଷଣେ ।
ସେ ଭଗ୍ନର ସ୍ମୃତି ନାହିଁ ଆଜ ଆଉ
ଗଡ଼ ପ୍ରାଚୀରଟି ପଡ଼ିଛି ଭାଜ,
ସହସ୍ର ବରଷ ଗଲାଣି ସେ ଦିନୁ,
ମିଶି କାଳଗର୍ଭେ ଘଟଣା-ରାଜ ।
ତେବେ ସେ ସ୍ଥଳେ ରଜା ପ୍ରଜା ସର୍ବେ
ବରଷକେ ତହିଁ ମିଳନ୍ତି ଦିନେ,
ଗରବେ ହୁଙ୍କାରି କହନ୍ତି, "ନ ଥାନ୍ତା
ଏ ଦେଶ ତ ନାରୀ-ବୀରତ୍ୱ ବିନେ ।"

*ପିଲାଟି

"ବନ୍ଧୁଟି ଶୀତଳ ପବନ ଗଛ ପତ୍ର ହଲାଇ,
ଯାଆ ଯାଆ ଏବେ ପିଲାରେ, ଆଜ ଟାଣୁ କପାଇଁ ?
କେତେ ତ ହେଲଣି ଉତ୍ତର, ଶ୍ରେକ କରୁ ଯେ ଥିବ,
ଟାଣି ଟାଣି ତୋର ହାତକୁ ପୀଡ଼ା ଲାଗି ଟି ଯିବ ।
ବସ ଯାଇ ଥିର ହୋଇରେ, ଅଙ୍ଗ ଶରମ ଭାଙ୍ଗି,
ଝାଳ ମୋର ମରିଗଲାଣି ଥଣ୍ଡା ପବନ ଲାଗି ।"

"ସ୍ୱାଳ ବାବୁ ତୁମ ଦେହୁ ହେ ମରନାହିଁ ଆନ୍ତର,
ଟୋପା ଟୋପା ହୋଇ କପାଳୁ ଏଇ ପଡ଼ଇ ଝର ।
ଶ୍ରେକ ଶୋଷ ମୋତେ ନାହିଁ ତ, ଘରେ ଆସିଛି ଖାଇ,
ଏଇଟିକ ଶ୍ରମେ ହାତକୁ ବାଧିବ କପାଇଁ ?"

---

* କବିତାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଘଟନା । କବି କାର୍ଯ୍ୟାନୁରୋଧରେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ବାରିପଦାର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଘରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ପିଲାଟି ଏହାଙ୍କ ଘରେ ଚାକିରି କରୁଥିଲା । ସେଠାରେ ସେତେବେଳେ ବିଜୁଳି ପଙ୍ଖା ଚାଲୁ ନଥିଲା । ବାରିପଦାରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ ପ୍ରବଳ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ହୁଏ । କେହି କେହି ଘରେ ଟଣାପଙ୍ଖା ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ବୁଢ଼ାବଳଙ୍ଗ ନଦୀ ବାରିପଦାର ଉପକଣ୍ଠରେ । ସହରର ସାମାନ୍ୟ ବାହାରକୁ ଗଲେ ମେଘାସନ ପର୍ବତ ଦେଖାଯାଏ । ବାରିପଦା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଟିଏ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମରେ ପିଲାଟିର ଘର ।

"ନ ବାଧୁ ପଛେ ତୋ ହାତକୁ; ଭୋକ ଶୋଷ ନ ଥାଉ;
ଯାଆ ଯାଆ ଗୁଲ ପିଲା ରେ, ଏବେ ନ ଟାଣ ଆଉ ।
ଲାଗିଲଣି ଥଣ୍ଡା ବହୁତ ଝଞ୍ଜା ପବନେ ତୋର,
ବାଟଚଲା ଶ୍ରମ ପବଣୁ କଟିଗଲଣି ମୋର ।
ଯାଅ ଗୁଲ ଏବେ ଉପରେ ବସ ଶୀତଳ ହୋଇ
ଦେହ ସୁଖ ଲାଗି ପବନ ଆଉ ଲୋଡ଼ା ମୋ ନାହିଁ ।"

ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ବୋଲି, ବାବୁ ହେ, କପାଁ କରୁଛ ମନା,
ବିଞ୍ଚିଦେବାରେ ମୁଁ ଦେହକୁ ସୁଖ ହୋଇବ ସିନା ।
ଏ ଶ୍ରମ ଟିକକେ କହାଁରି ଅଙ୍ଗେ ଲାଗିବ ବ୍ୟଥା ?
ଏ କାମ ତ ହେଲା ମୋହର ନିତି ଦିନର କଥା ।"

"ବପୁରେ ବାଳୁତ ପିଲାରେ, ବଡ଼ ଅବୁଝା ତୁହି,
ଖାଲିଟାରେ କପାଁ ପଡ଼ୁଛୁ ଏତେ ଶ୍ରମ ମୋ ପାଇଁ ?
ଯେ ତୋରେ ଖୁଆଇ ପିଆଇ ରଖିଛନ୍ତି ପାଖର,
ତାଙ୍କ କଥା ସିନା ନିତି ତୁ କରୁଥିବୁ ନକର ।
ମୋ ସଙ୍ଗେ ତୋର ଏ ମରତେ କହ ଅଛଇ କସ,
ମୋ ଲାଗି ନ ଟାଣ ପଙ୍ଖା ତୁ, ଥିର ହୋଇଟି ବସ ।"

"ଥିର ହୋଇ ବସିଥିବ ତ ମାଆ ମୋର ଅନାଇ,
ଏତେ ତ ଉଛୁର ହେଲଣି, ବାପା ଆସିଲେ ନାହିଁ ।
ବାପା ମୋର କାଠ ହାଣୁ ଯେ ଥିବେ ବଣ ଭିତରେ,
ମୁହିଁ ଟାଣୁଥିବି, ବାବୁ ହେ, ପଙ୍ଖା ଏଇ କୋଠିରେ ।"

"ସୁଲୁ ସୁଲୁ ବା ଆ ବୋହୁଛି, ଦେଖୁନାହୁଁ କି ତୁହି ?
କିଅର୍ଥେ ଟେମ ଏଭଳି କରୁଅଛୁ କପାଇ ?
ଗଛପତ୍ର ହଲି ଯାଉଛି, ଧୂଳି ଯାଉଛି ଉଡ଼ି,
ଦେହୁଁ ମୋର ଝାଳ ପବନେ ଏବେ ଗଲାଣି ମରି ।
ନ ରହ ନ ରହ ଏଥି ତୁ ଷଣେ ମାତର ଆଉ,
ଦୂର ହୋଇ ଯାଇ ବସ ଯା, ପଙ୍ଖା ଟାଣିବା ଥାଉ ।"

"ଗଛ ହଲୁଅଛି, ବାବୁ ହେ, ଦେହ ଯାଉଛି ନଇଁ,
ପଙ୍ଖା ହାତେ ନଇଁ ନଇଁଟି ହଲୁ ଥିବଇଁ ମୁହିଁ ।
ସୁଲୁ ସୁଲୁ ବାଆ ବହୁଛି ଧୂଳି ଯାଉଛି ଉଡ଼ି ;
ପଙ୍ଖା ଖଣ୍ଡି, ବାବୁ, ମୋ ହାତେ ଉଡ଼ୁଥିବ ସେଭଳି ।"

"ବହୁତ ତୁ ନଇଁ ନଇଁ ରେ ହଲାଲୁଣି ମୋ ପାଇଁ;
କେତେବେଳ ଉଡ଼ାଲଣି ଏ ପଙ୍ଖା ତୋ ହାତେ ଥାଇ ।
ବେଳ ତ ହେଲାଣି ଢଳୁର, ହାତ ହେବଣି ବଥା,
ଭୋକ କଟିବଣି ପିଲା ରେ, କହାଁ ନ ଶୁଣୁ କଥା ?
ଯାଆ ଯାଆ ଏଥୁଁ ଭିତରେ, ବସ ଶୀତଳ ହୋଇ,
ଏକ୍ଷଣି ଆସିବେ ଫେରି ତୋ ନିଜ ବାବୁ ଏଠାଇଁ ।"

"ବସ, ବାବୁ, ଥିରେ କ୍ଷଣେକ, କାହିଁ ଯାଉଛ ଚାଲି ?
ଆଉ ଦଣ୍ଡେ ଟାଣିଥାଏ ମୁଁ, ଯିବ ଯେବେ ବାହାର ।
ନିତ ନିତ କେତେ ଗାଳି ସେ ଖାଏ କାମ ଉପରେ,
ହସି ଖେଳ ଆଜ, ବାବୁ ହେ, ଟାଣେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ହେଲେ ।"

“କଏ ସେ ଏଭଳ, ପିଲାରେ, ମହାମଣ୍ଡଳେ ଅଛି,
ନିତି ନିତି କାମେ ହଟୁରେ ତୋତେ ଟାଳ ଦେଉଛି ?
ହସି ଖେଳି ଅଜ ଏଥି ତୁ ଟାଣିଲୁଣି ତ କେତେ,
ଏତିକରେ ଥାଉ, ଏବେ ତୁ ବସ ଯାଇ ଉସତେ ।
ଗମ ଗମ ହୋଇ ଦେହୁତ ଝାଳ ଯାଉଛି ବହି,
ଆସ ଏବେ ପୋଛିଦେବି ରେ ଡାରୁ ନଥିବୁ ସହି ।”

“ସତେ, ବାବୁ, ତୁମ ଟିକକ ନାହିଁ ଚେନବ ମୋର,
ମୁଁ ଖେଳିଲି ବୋଲି ଅଙ୍ଗୁ ମୋ ହାତେ ପୋଛିବ ଝାଳ ?
ତୁମ ପାଖେ ରହି ଏତିକ ଟଙ୍କା ଟାଣିବା ହେଉ,
କି ଅଛି ମୋ, ତାପେ ଦେହୁ ହେ ଝାଳ ତୁମରି ବୋହୁ ।”

ଏତେ କହି ଆହା, ମୋ ପାଖୁଁ ଗଲା ପିଲାଟି ଚାଲି,
ଯିବାବେଳେ ନେତ୍ର ସ୍ରୁତଲେ ଢଳଢଳଇ ବାରି ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ ମଣ୍ଡପେ ବସି ରହିଲା ସତ,
କି ଅବା ଭାଳଇ ଚରଣେ ଥିର ନୁହଇ ଭଙ୍ଗି ।

ଫୁଲୁ ଫୁଲୁ ବାଆ ବୋହିଲା ଗଛ ପତ୍ର ହଲାଇ,
ନିମିଷକେ ତହିଁ ପିଲାଟି ଗଲା ଉଭେଇ କାହିଁ ।
ଦୂର ଗିରି ଚୂଳ ଛପିନେ ବହେ ମଳୟ ଧାରା,
ଚେଷ୍ଟିର ଦ୍ରବାହେ ଗଗନେ ଭାସେ ଜଳଦମାଳା ।
ନବ ହୃଦ ସୁଧାଉରସେ ଖେଳି ଉଠଇ ମାର,
ମୃଦୁଳ ସମୀର ଚରଣେ ଭାସି ସରଗ-ଗିର ।
ଏ ସକଳେ ଏବେ ପିଲାଟି ଜଭି ଯାଇଛି କାହିଁ,
ନିତ୍ୟପ୍ରତି ଅନୁସାରେ ମୁଁ ଆଉ ଦେଖଇ ନାହିଁ ।

ପୁଣି କେବେ ଦେବ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁ ପ୍ରବେଶ ଆସି
ନବ ବାରିଦ ଗଗନେ ଧୀରେ ଉଡ଼ିବ ଭାସି ।
ପିକ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଗାଇବ ମୃଦୁ ମଳୟ ଧାରେ,
ସଖୀ ସ୍ନେହ ପାଟେ ଶବ୍ଦର ଆସି ମିଳିବ ଭାଳେ ।

ନିରେଖିବି ଦୂରେ ଶ୍ୟାମଳ ମେଘାସନ ଶିଖର,
ବଳଙ୍ଗ ଜଟିଳ ସୈକତେ ଶୁଣି ଉଠିମା କଳ ।
ସେତେବେଳେ ଖୋଜ ପିଲ୍ଲଟି ନାହିଁ ପାଇଲେ ହେଲେ,
ଦେଖି ତ ପାରିବ ତୃପ୍ତେ ତାରେ ବିଚ୍ଛେଦ ଜାଳେ ।
‘ବାରୁଣୀ’ ନିର୍ଝରେ ପଥିକ ଶ୍ରମ ତାପିତ କାୟା,
‘ସରଳ’ ସମୀର ପ୍ରବାହେ ଲଭି ପାଦପଙ୍କ ଛାୟା ;
ବାହୁଡ଼ି ସ୍ୱଦେଶେ ଆସିଲେ, କିଏ ଲୋଡ଼ିବ ଆଉ ?
ତା ପଲ୍ଲୀ ନିକୁଞ୍ଜ ନିକେତେ ଲୁଚି ପିଲ୍ଲଟି ଥାଉ ।

✻ ଯାମସେଦପୁରେ

ଏହି ଯେ ନଗରୀ ଆଜ ମୁଁ ଦେଖେ ନୟନେ ଚାହିଁ,
ଘନ ଜଙ୍ଗଲରେ ଉଜ୍ଜଳ ଯଶ ଏହାର କାହିଁ ?
ସଉଧ ହଉଧ ଗଗନେ ଶିର ଉଠିଛି ଟେକି,
ମରତୁ ଉଠିବା ପାହାଚ ବାନ୍ଧ ସରଗେ ନେକି !
ସୁଖ ସଉଭାଗ୍ୟେ ନିରତେ ହସି ରହନ୍ତି ଜନେ,
ନର ଦୁଃଖ ଶୋକ ନାହାନ୍ତି ସତେ ଦେଖି ନୟନେ !
କଳେ ନିତି ଧନ ସମ୍ପଦ ଶିଳ୍ପ ଗଢନ୍ତି କରେ,
ଲୁହାରେ କରନ୍ତି ସୁନା ସେ କର ପରଶେ ଖରେ ।
କି ଅଛି ଅପୂର୍ବ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଯା ଧରି ନାହାନ୍ତି ବସି ?
ମନାସନ୍ତି ସତେ ଭୁଞ୍ଜିବେ ସ୍ୱର୍ଗ-ସମ୍ପଦ ହସି ।
ଏହି ଯେ ତୁମ୍ଭାର ନୟନେ ଦିନେ ଦେଖିବା ପାଇଁ
ନିଖିଳ ଭୁବନୁ ସବୁରେ ଜନେ ଆସନ୍ତି ଧାଇଁ ।
ମାତ୍ର ସେ ଯାଆନ୍ତି ଚରଣେ ଶିଳା ସରଣୀ ପରେ,
ଅଜାଣିତେ କେତେ ଦଳନ୍ତି ଆଶା-କଳ୍ପ ଘରେ ।
କଳ ଯନ୍ତ୍ର ମନ୍ଦ୍ର ଗର୍ଜନେ କର୍ଣ୍ଣେ ଶୁଣନ୍ତି ମିଶା
ଦୁଃଖିହୃଦ ବୃଥା ଗୁମରି ଧୀର ନୀରବ ଭାଷା ।
କେତେ ଅନ୍ଧା ପଲ୍ଲୀ କୃଷକେ ଚିତ୍ତ ଉଲ୍ଲାସ ତାନେ,
ହଳ ବାହି ଏହି ପ୍ରାନ୍ତର ଭରି ନ ଥିବେ ଦିନେ ।

✻ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାମସେଦପୁର ଲୁହାକାରଖାନା ଯେଉଁଠାରେ ବସିଛି, ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସେଠାରେ କାଳିମାଟି, ସାକ୍ଚି ପ୍ରଭୃତି ନାମରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଓ ଆଦିବାସୀ କୃଷକମାନେ ସେ ସବୁ ଗ୍ରାମରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଟାଟା କମ୍ପାନୀ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ବାସଚ୍ୟୁତ କରି ସେମାନଙ୍କ ପୈତୃକ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଦଖଲ କରି ନେଲେ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶିଳ୍ପପତି ଯାମସେଦଜୀ ଟାଟାଙ୍କ ନାମ ଅନୁସାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସହରର ନାମ ଯାମସେଦପୁର ହୋଇଛି ।

କେତେ ତ କୃଷକ-ଘରଣୀ ଖେତେ ଗିରସ୍ତ ଲାଗି
ଭାତ ଘେନ ଚଳେ ଥିବେଟି ଆସି ସରମେ ଭାଗୀ ।
ପ୍ରାଣପତି ପେଟୁ ବଳିଲେ, ଲତା ଉଡ଼ାଳେ ବସି,
ନିଜ ପେଟ ଅନ୍ନେ ମଣ୍ଡନେ ଭରିଥିବେଟି ହସି ।
ଫେରନ୍ତେ କୁଟୀରେ ଚରଣ ଲାଗିଥିବ ତା ଭାର,
ଗିରସ୍ତ ସଙ୍ଗତେ ନଥିଲେ, କିବା କୁଟୀର-ଶିଶୁ ?
ସେହି ଶିଶୁମାନ ଖଞ୍ଜି ତ ଗଢ଼ା ଏ ପୁଷ୍ଟ ଆଜି,
ସେହି ପଲ୍ଲୀ-ସୁଖଶରଧା ଏଥି ରହିଛି ଭାଜି ।
ଖୋଳିଲେ ମୃତ୍ତିକା ପାଇବ ହଳ ଲଙ୍ଗଳ ଗାର,
ଦୁଃଖିହୃଦେ ଦେଖି ପାରିବ ଧନ ଶୋଷଣ ଭାର ।
ଗଛ ଲତା ମୂଳ ନିଜାଶେ ଆଜି ନଥିବ ଶୁଖି,
ଦିନେ ଯନ୍ତ୍ରୀ କାଟି ଫସଲ ତଷା ଥିବେଟି ରଖି ।
କେଦାର-କନକ-ସମ୍ଭାରେ ଭରିଥିବ ତା ମନ,
ତୋଷେ ବରଷଟି ଖାଇ, ସେ ଯାପିପାରିବ ଦିନ ।
ଆଜି ଏବେ ଯାଇ କେବଣ ଦୂର ଦୁର୍ଗମ ପଥେ,
ଧରି ପ୍ରିୟା ପୁଅ କାନ୍ଦୁଛି ଥିବ ନଟୃନ୍ୟ ପେଟେ ।
ସ୍ମରୁଥିବ ତା ଅଶାନ୍ତ ଭବ-ସମ୍ପଦ-କଥା,
ଶମନ ଶାବନ୍ତ ପୀଡନେ ନୋଇଁ ଦଇନେ ମଥା ।
ନଦାରୁଣ ଏହି.ଛବି କେ ଯେବେ ଦେଖିବ ଲୋତ୍ର,
ଏ କୁବେର-ପୁରେ କପାଇଁ ବାରେ ଆସିବ ବର ?
ବୁଲିବାର ଯାଇ ଆସେ ତ ମନ୍ଥୁ ପଦା କାନନେ,
ଅନଶନେ ଯନ୍ତ୍ରୀ ଉଦର ଜାଳି ଭ୍ରମନ୍ତି ଜନେ ।
ରହ, ହେ ନଗରନିବାସି, ଅର୍ଦ୍ଧ ନୃପତିସ୍ୱଜ;
ନ ଫେରିବ ଦିନେ ଏ ପୁରେ, ତେଜ ଯାଉଛି ଆଜ ।

ମରାଳ ଦମ୍ପତି

ଏ ତ ସେ ଦିନର କଥା
ଲବେ ମନୁଁ ଆଜ ଯାଇନ ପାସୋର, ତଲେ ଶମି ନାହିଁ ବ୍ୟଥା;
ଦେଖିଛୁ ଯାହା ସେ ନାଚୁଛି ନୟନେ,
ରସନାର ବାଣୀ ଶୁଭଇ ଶ୍ରବଣେ;
ଭୁଲିବାକୁ ପିନା ପାଞ୍ଚୁଛି, ଭୁଲିବାପାଇଁ ଯେ ନମିଳେ ପନ୍ଥା ।
ଗୁନ୍ଥା ପ୍ରୀତିଡୋରେ ରହୁଥିଲେ ଭୋଳେ ମରାଳ ଦମ୍ପତି ବେନ;
ନୟନୁଁ ନୟନେ ହୋଇ ଦେଖାଦେଖି,
ହୃଦଗାଥା ନିତି ରଖୁଥିଲେ ଲେଖି;
ଏକ ଆନର ସେ ସେନେହ ବନ୍ଧନା ଭରନ୍ତି ଅନ୍ତରେ ଯେନ ।
ଦିନେ ନରଗଣ ଦାରୁଣ ଆଘାତ ଲଭିଲା ମରାଳ ପତି,
ସର୍ବାଙ୍ଗ ଶରୀରେ ଖେଳିଗଲା ଯାତନା
ସେହି ନ ପାରିଲା ମରଣ ମୂର୍ଚ୍ଛନା,
ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରୀ-ମୁଖ ଅନାଇଁ ଯେତେବେ ସେ ସଞ୍ଚିଲା ଜୀବନେ ଶକ୍ତି ।
କେତେ ଛଳବଳ ହେଲା ସେ, ବିକଳ, କେତେ ହେଲା ଛଟପଟ,
ପଡ଼ିଲା ଉଠିଲା, ଆକୁଳେ ଘୂରିଲା,
ଦେଖିଥିଲେ ନିଷ୍ଠେ ତରଳନ୍ତା ଶିଳା;
ବଜ୍ରେ ଗଢ଼ା ବୁକୁ ଫାଟି ତ ଯାଆନ୍ତା, କି ଛାର ମାନବ ଘଟ !
ଦିନେ ମୃତ୍ୟୁ ଭଜ ନେଇ ଯୁଗ ବୁକି, ପଡ଼ିଲା ମରାଳ ଶୋଇ;
ମରଣ ପରଶେ ତନୁ ତା ନିଶ୍ଚଳ,
ହୃଦୟୁ ପାଲଟି ଯାଇଛି ପଥର ;
ମରାଳୀ ଜୀବନେ ପ୍ରଭାତ ସହସା ପ୍ରଦୋଷ ଗଲାଟି ହୋଇ ।

ଅନ୍ନ ଜଳ ଛାଡ଼ି ବରଷେ ମରାଳୀ ଜଗିଲା ମରାଳ ଶବ;
ପୂତିଗନ୍ଧ ମିଶିଗଲା ସମୀରଣେ,
କମ୍ପିଲା ଆବାସ ମାଛି ଗଣଗଣେ;
ଗଗନେ ଶୁଭିଲା ବିକଟ ମାଂସାଶୀ କୁଆ ଶାଗୁଣାଙ୍କ ରବ ।
ଦିବାଗତେ ଚହ୍ନିଁ ସୁବୁଧ ଗୃହପ୍ରଭୁ ଶବ ଘୁଞ୍ଚାଇଲେ ବାସୁଁ;
ଭାବିଥିଲେ, ଶୋକେ ଭୁଲିବ ମରାଳୀ,
ମାଡ଼ ତା ଭବନେ ଯିବ ନାହିଁ ଛାଡ଼ି;
ଦେଖିଲେ; ଲୁଟିଲେ ସେ ଅଧୀର ଚରଣେ ପଛେ ଅନୁସରି ଆଶୁ ।
ରୋଧିବାର ପାଇଁ ତାରେ ଗୃହସାଇଁ ବଢ଼ାଇଲେ କର ପଛ,
ସେ କର ମରାଳୀ ଚୁମ୍ବିଲା ଚଞ୍ଚୁକେ,
ଶୁଷ୍କମୁଖେ ତାଙ୍କୁ ଅନାଇଲା ଦୁଃଖେ;
ବାଣୀ ଯିନା ନାହିଁ ସ୍ଫୁରିଲା କଣ୍ଠୁ ତା, ମାଗିଲା ମେଲାଣି ଭାଷ ।
ଦେଖି ଗୃହପତି ଶୋକାକୁଳ ଅତି ନେତ୍ରୁ ଗଡ଼ାଇଲେ ଲୁହ;
ବୁଝିଲେ ମରାଳୀ ଯାଉଅଛି ସତ୍ୟ,
ନ ରହିବ ଏକା ତେଜି ପ୍ରାଣପତି;
ନୀରବେ ଭୂମିରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ବାଟ, ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଗଲା ଗୃହ ।

ସୈନିକର ସମ୍ମାନ

ନଗରଭ୍ରମଣେ ରାଜନ୍‌ ଛନ୍ତି ବାହାରି ଏକା,
ପବନ ବହୁଲେ ପଥେ ସେ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଥକା ।
ଦେଖି ନାଗରିକେ ନୃମଣି-ମୁଖମଣ୍ଡଳ-ଶିରି,
କହନ୍ତି, "ରାଜନେ କୁଶଳେ ରଖିଥାଆନ୍ତୁ ହରି ।"

ସେହି ବାଟେ ଗଲା ସେକାଳେ ଯାନ ନିରେଖି ଅନ୍ତ,
ଶଢ଼ ଗୋଟି ବୁଢ଼ା ହୋଇ ସେ ଚଢ଼ା-ଚଳପ ପ୍ରାନ୍ତ ।
ହରଭଙ୍ଗା ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶକଟ ଆଣି ଦଇନେ ତାରେ,
ଟାଣୁ ଜଣେ ଅଛି ଏକାକୀ ଶୀତ ସମୀର ଧାରେ ।

ଶକଟେ ଗଡ଼ୁଛି ଶବଟି; ଦେହ ଝାଳୁଛି ଖାଲି,
ବଦନେ ପବନ ଲେପୁଛି ଆଣି ବାଟର ଧୂଳି ।
ଜଣକେ ସେ ଯାନ ସହଜେ ନାହିଁ ହେଉଛି ଟାଣି
ଶ୍ରମେ ତାର ଶୁଖିଯାଇଛି ମୁଖ, ନେଶେ ସ୍ୱାହାଣି

ଦେଖି ଟିଆ ହେଲେ ନୃମଣି, ଠାଣି ରାଇଲେ ତାରେ,
"କାରେ ଏ ନେଉଛ ଶ୍ମଶାନେ ?" ବୋଲି ପୁଛିଲେ ଧୀରେ
"ସୈନିକ ଜଣେ ଏ ମାତର," କହି ପଦକ କଥା,
ଟାଣି ପୁଣି ପଥେ ଚାଲିଲା, ଶ୍ରମେ ନୁଆଇଁ ମଥା ।

"ସୈନିକ ଜଣେ ଏ ମାତର" ନୃପ ଶୁଣିଲେ ଗିର,
ଏ ଦେଶ ତନୟ ଜଣେ ଏ ଯାନ ଅଥଚ ଭାର ।
ଚାଲି ଯିବ ମୁହିଁ ସଙ୍ଗତେ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଏଭଳି ଜନ,
ସନମାନ ବିନେ ଶ୍ମଶାନେ ନେବା ନୁହେଁ ଘଟଣ ।"

ନୁଆଇଁଲେ ମଥା ନୃପତି, ଦେଲେ ମୁକୁଟ କାଢ଼ି,
କୋଟିଏ ପରଜା-ମଉଡ଼ମଣି-ସମ୍ମାନ ଛାଡ଼ି ।
ଆଗେ ଚାଲିଅଛି ଶବଟି ପ୍ରାତ ଶୀତଳ ବାଟେ,
ଅନୁସରି ପଛେ ଚାଲନ୍ତି ନୃପ ଶ୍ମଶାନ ପଥେ ।

ଦେଖିଲେ ନଗର-ନିବାସୀ, ଛାଡ଼ି ଆପଣା କାମ,
ଶବ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଲେ, ଯୋଡ଼ି ମଥାଟି ମାନ ।
ରଜା ପ୍ରଜା ନାହିଁ ଭେଦଭେଦ, ନାହିଁ ନଥିଲା, ଥିଲା,
ସର୍ବେ ପଛେ ଚାଲିଅଛନ୍ତି ବୁଢ଼ା, ଯୁବକ, ପିଲା ।

ଯେତେ ଦୂରେ ଗଲେ ଉଠିଲା ବଢ଼ି ତେତେ ଜନତା,
ଚତା ପାଖେ ଗଣି ନୋହିଲା ଛୁଣ୍ଡ ମାନବ ମଥା ।
ସବୁ ଆଗେ ପିତା ନୃମଣି ନୃପସମ୍ଭାର ପେଇ,
ଧ୍ୟାନ ସାର ଲାଗି ହୃଦୟୁଁ ସ୍ନେହ ଭକତି ଦେଇ ।

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ

ବ୍ୟୋମରାଜ୍ୟ ଗ୍ରହ ତାରା ବର୍ଷ ଆବର୍ତ୍ତନେ
ବିତିଲାଣି ସାତ ଶ ବରଷ,
କେତେ ଗିରି, କେତେ ତୁଙ୍ଗ ପ୍ରସ୍ତର ସୌଧ
ଭାଙ୍ଗିଲାଣି କାଳର ପରଶ ।

କେତେ ତ ଦୁର୍ଲଭ-ନିଧି ହଜିଲାଣି ଭବେ,
କେତେ ସ୍ମୃତି ଗଲାଣି ପାସୋରି;
କୋଟିଏ ଘଟଣା କିନ୍ତୁ ଶତ ଲକ୍ଷ ହୃଦେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ରହିଛି ଭାସ୍ୱର ।

ଚନ୍ଦ୍ରକ୍ଷେତ୍ରେ ଲାଗିଅଛି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ,
ହଜେ ହେବେ ସଦେହେ ସହିତା;
ଚୂଡ଼ା ଭାର ମେଘମାଳା ଛୁଇଁବ ଗରବେ,
ସୌଦାମିନୀ ହେବ ଭାଲେ ଛଟା ।

ବାରଶହ ଶିଳ୍ପୀ, ନିତି ବ୍ୟାପାରିତ କାର୍ଯ୍ୟେ,
ନ ଜାଣନ୍ତି ଆହାର ବିରାମ,
ତିନି କୋଶ ଦେଶ ବ୍ୟାପି ପଡ଼ିଛି ଛାଉଣି,
ଦିବା ନିଶି ଲାଗିଅଛି କାମ ।

ସବୁ ମଧ୍ୟେ ଧ୍ୟାନେ ରତ ବନ୍ଧାଣିରତନ,
ଗଢ଼ୁଛି ସେ ନବଗ୍ରହ ପାଠ;
ମୁଖଶାଳା ଦ୍ୱାରୁ ଦେବ ଗରିମା ସୂଚଇ,
ପ୍ରକଟିବ ସୁଷମା ବିରାଟ ।

ସକାଳେ ଆସଇ ଭୁଞ୍ଜି ବାସେ କାରିଗର,
ଦିନସାରା କରଇ ସାଧନା,
ସଞ୍ଜେ ପୁଣି ଫେରି ମୁଖେ ଛୁଏଁ ଅନ୍ନଜଳ,
ପାଷାଣେ ତ ଆଙ୍କୁଛି କଳ୍ପନା ।

ସେ ପାଷାଣୁ ନୟନ ତା ନ ଫେରେ ପଲକେ,
ଧ୍ୟାନ ଭ୍ରମେ ଶୁଖିଯାଏ ପାଟି;
ବାମ କର ପଛେ ମାନ୍ଧ ଦିଏ ତା ପତାଇ,
ପାନ ଖିଲି ଆପେ ଆଣି ନାତି ।

କେତେ ଖିଲ ଖାଏ ନାତି, ନାହିଁ ତା କଳନା,
ପାନେ ତାର ବଢ଼ଇ ଧିଆନ,
ଦିନୁ ଦିନ ଖାଇ ସେହି ଏକା ମୁଖସୋଚ,
ପିଲା ତାକୁ ଲଗିଲଣି ପାନ ।

ନଅ ଋତୁ ନବଗ୍ରହେ ଲଗିଛି ସମସ୍ତ,
ନବ ମୂର୍ତ୍ତି ସରିଲଣି ଗଢ଼ା,
ଦଶମ ଋତୁ ତା ଆସି ପ୍ରବେଶ ବସନ୍ତ,
ନାହିଁ ଭାନ ସୁଆଁପିଆ ଛଡ଼ା ।

ବିଗ୍ରହ ଲାଗିଛି ଭୋଗ, ନପଡ଼େ ପଲକ,
ପାନ ଲାଗି ପାତିଦେଲା କର;
ଚଢ଼ନ୍ତେ ଖିଲ ତା ତହିଁ, ଦେଲା ନେଇ ମୁଖେ,
ଆଖି ପତା ହୁଏ ଥରଥର ।

ପରମ ମଧୁର ସ୍ୱାଦ ଲଭିଲା ରସନା,
ବଦନେ ତା ଚହଟିଲା ବାସ;
ରୋମାଞ୍ଚ ହୋଇଲା ଭୃତ୍ୟ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଶରୀରେ,
ଅଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗେ ପୁଲକ ପ୍ରକାଶ ।

"ଏ ନୁହେଁ ତ ଘରେ ଭଙ୍ଗା ନାଡିହାତ ପାନ",
କାଣ୍ଟିଗର ଚିନ୍ତୁରଇ ମନେ,
ଚକିତେ ବୁଲାଇ ମୁହଁ, ପୃଷ୍ଠଦେଶେ ତାର
ଉଭା ନୃପ, ଦେଖିଲା ସମ୍ଭ୍ରମେ ।

କାମୁଡ଼ିଦେଲା ସେ ଜିଭ, ହେଲା ନତଜାନୁ,
କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କଲା ଅବନତେ,
"ଏ କି ଦୟା ଅଜ୍ଞଜନେ !" କହିବ ଇଚ୍ଛିଲା,
ଇଚ୍ଛା ତାର ରହିଗଲା ଚିତ୍ତେ ।

ଉତ୍କଳ ନୃମଣିବର ବୀର ନରସିଂହ
ଉଠାଇଲେ ଭୃତ୍ୟ କର ଧରି,
କହିଲେ, "ଧନ୍ୟ ମୁଁ ହେଲି, ରେ ଜଗୁ ବଢ଼ାଣି,
ଏ ସାମାନ୍ୟ ସେବା ତୋ ଆଚରି ।

ମୁଁ ସିନା ମନୁଷ୍ୟକୁଳେ ହୋଇଛି ନୃପତି,
ଲଭି ହେଲେ ପିତୃଦତ୍ତ ରାଜ୍ୟ;
ତୁମ୍ଭ ତ ସ୍ୱଗୁଣେ ବଡ଼ କାରିଗରେ ରଜା,
ତେଣୁ ପୂଜ୍ୟ, ରେ ନମସ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟ !”

ସେଦିନୁ ଏ ଗ୍ରହତାରା ଋତୁ ଆବର୍ତ୍ତନେ
ବିତିଲାଣି ସାତ ଶ ବରଷ;
କେତେ ଗିରି, କେତେ ତୁଙ୍ଗ ପ୍ରସ୍ତର ସୌଧ
ଭାଙ୍ଗିଲାଣି କାଳର ପରଶ ।

କେତେ ତ ଦୁର୍ଲଭ ନିଧି ହଜିଲାଣି ଭବେ,
କେତେ ସ୍ମୃତି ଗଲାଣି ପାସୋରି;
ଅଘଟନ ଏ ଘଟଣା ଶତ ଲକ୍ଷ ହୃଦେ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ରହିଛି ଲାଗିର ।

ରାଜାଙ୍କ ମାଂସ ଦାନ

ବହୁଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏ ପୁଣ୍ୟ ଭାରତେ,
ଯଦୁପତି ଉଶୀନର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଜଗତେ ।
ଧରି ରାଜଦଣ୍ଡ କରେ କରନ୍ତି ଶାସନ,
ବହି ସ୍ନେହ ପ୍ରଜାଗଣେ ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ସମ ।
ନ୍ୟାୟେ ସ୍ୱୟଂ ବୃହସ୍ପତି ନୃପ ଶିରୋମଣି,
ଦୟାର ସାକ୍ଷାତ ମୂର୍ତ୍ତି, ବୀରତ୍ୱେ ଅଶନି ।
ଧର୍ମରକ୍ଷା ଲାଗି ଦିନେ ଉଶୀନର ରାଜ୍ୟେ,
ଅମାତ୍ୟ ଅମଳା ସଙ୍ଗ ଲିପ୍ତ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟେ;
ଆସିଲା ସହସା ଶୂନ୍ୟୁଁ କପୋତ ସେକାଳେ,
କହିଲା, "ଶ୍ରୀପଦେ ଦିଅ ଶରଣ ଏ ଗ୍ଳାରେ;
ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଛି ଶ୍ୟେନ, ଆସିବ ଏକ୍ଷଣି,
ମାରି ପ୍ରାଣେ ହତଭାଗ୍ୟେ ଖାଇବ, ନୃମଣି ।"
ନସରୁଁ ମୁଖୁ ତା କଥା, ଆସିଲା ସଞ୍ଚାଣ;
କହିଲା, "ମୋ ଖାଦ୍ୟ ମୋତେ ଦିଅ ନରତ୍ରାଣ !
କରେ ମୁହିଁ ପକ୍ଷୀ ରାଜ୍ୟେ ରାଜତ୍ୱ ଗଗନେ,
ଯେବେ ଯାକୁ ପାଏ, ଖାଏ ବୁଭୁକ୍ଷା ମେଣ୍ଟନେ ।

ହସ୍ତକ୍ଷେପ ମୋ ଶାସନେ ନକର, ରାଜନ,
ଛୁଡ଼ିଦିଅ କପୋତକୁ, ଯାଏ ମୁଁ ବହନ ।"
ଶୁଣି ଶ୍ୟେନ ଯୁକ୍ତି, ଶିବି ହୋଇଲେ କାତର,
ତେଜି କି ଆଶ୍ରିତେ ଦେବେ ନୃପ ଉଶୀନର ?
କହିଲେ, "ସଞ୍ଚାଣ, କ୍ଷୁଧା ମେଣ୍ଟାଇବ ସିନା;
କ୍ଷୁଧାଗ୍ନି କି ନ ଶମିବ ଏ କପୋତ ବିନା ?
ପ୍ରଚୁର ମାଂସ ମୁଁ ଭକ୍ଷ ଦେଉଅଛୁ ଆଣି,
ବଞ୍ଚାଅ ଆଜି ତେହ ପ୍ରାଣେ ଏ ନିରୀହ ପ୍ରାଣୀ ।"
ଶୁଣି ତା ସଞ୍ଚାଣ ବେଗେ କହେ ଯୁକ୍ତି ଛଳେ,
"ଦୟାବନ୍ତ ରାଜା· କହିଁ ଭୁଲାଅ ଭୂତଳେ ?
ଏକ ଜୀବେ ବଞ୍ଚାଇବ, ଅନ୍ୟ ଜୀବ ମାରି;
କି ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜିବ ବୋଲ ଏ କପୋତ ତାରି ?
କହିଛ ରାଜସ ଗୁଣ, ରାଜନ ଅନ୍ତରେ,
ତହୁଁ ଯାଚ ଆନ ମାଂସ କପୋତ ବଦଳେ ।"
ରାଜସୁଁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଗୁଣେ ବଡ ଯଦୁପତି,
କହିଲେ, "ସଞ୍ଚାଣ, ଆଉ ନୁହଁ ରୁଷ୍ଟମତି ।
ମାପି ତୁଳାଯନ୍ତ୍ରେ ଦେବ ମୋ ଦେହୁ ପିଶିତ,
କପୋତର ଓଜନମତେ ଶ୍ୟେନ, ବୁଭୁକ୍ଷିତ !
ଚଢ଼ିଲେ ଓଜନ ଯେବେ, ଦେବ ମୂର୍ଦ୍ଧି ତୁଳି
ଅଣାଉଛି ତୁଳାଯନ୍ତ୍ର, ସୁଶାଣିତ ଛୁରି ।"
ତୁଳାଦଣ୍ଡ ଏକପାର୍ଶ୍ୱେ କପୋତ ବସାଇ,
ନିଜ ଦେହୁ ମାଂସ ଖଣ୍ଡ କାଟି ନରସାଇଁ ।
ଥାପି ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ ତାକୁ, ଧରନ୍ତେ ସେ ଦଣ୍ଡ,
ହୋଇଲା କପୋତ ଭାରି, ଲଘୁ ମାଂସଖଣ୍ଡ ।

କାଟିଲେ ନୃପତି ଉରୁ ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ମାଂସ,
ରକ୍ତନଦୀ ବହେ ପିନା, ଭରି ଅନ୍ୟପାର୍ଶ୍ୱ ।
ପଡ଼ିଗଲା ରାଜସଭା ମଧ୍ୟେ ହାହାକାର,
ନ ଶୁଣିଲେ ନୃପ କିଛି ନ କଲେ ବିଚାର;
ତୁଳାପଟକୁ ବସିଗଲେ ସ୍ୱମାଂସ ସହିତ,
କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ସଞ୍ଚାଣ ଦେଖି ଅତି ଆଚମ୍ବିତ ।
ଉଶୀନରେ କରିବାକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପରୀକ୍ଷା,
ଇନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି ବହିଥିଲେ ଏହି କୂଟ ପକ୍ଷା ।
ସେ ପରୀକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରେ ଇନ୍ଦ୍ର ହେଲେ ପରାଭୂତ,
ଲଭିଲେ ବିଜୟ ଠିକେ ଯଦୁକୁଳ ସୁତ ।
ରାଜସଭା ଶିରେ ଇନ୍ଦ୍ର କରି ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି,
କହିଲେ, "ରାଜନ, ଆଜି ଧନ୍ୟ ହେଲା ସୃଷ୍ଟି ।
ଜାଣିବେ ଏତେ ଦୟା ଆହା ବହିଛ ହୃଦୟେ !
ପରପ୍ରାଣ ରଖୁଅଛ ନିଜ ଜୀବନମୟେ ।"

କାଣିଆ କପିଳା ଭେଟ

ସୂର୍ଯ୍ୟ ବଂଶେ ତାର   ଜନ୍ମ ପିତା ନାମେ
ବଂଶ-ଗରିମା ସେ ରଖିଲ ନାହିଁ ?
ଦରିଦ୍ର ପୁଅ ତ   ଅଟଇ କପିଳା
ପର ଗୃହେ ଭୃତ୍ୟ ହୋଇଛି ଯାଇ ।
ଗୋଗୋଷ୍ଠ ଚରାଇ   ନଏ ନିତ୍ୟ ପ୍ରାତେ,
ସନ୍ଧ୍ୟାଗମେ ପୁଣି ଫେରଇ ବାସେ;
କେତେ ଦୁଃଖ ପାଏ,   ମନୁଷ୍ୟ ଜନମେ
ସତେ ସେ ଅତଳ ସାଗରେ ଭାସେ ।
ଏକମାତ୍ର ଅଛି   ମୁନିବ ତନୟ
କାଣିଆ ସମାନ ବୟସ ତାର ;
ଗୋଗୋଷ୍ଠ ଘେନ ତା   ଚଳନ୍ତେ କପିଳା,
ଘରେ ରହିବାକୁ ମଣଇ ଭାର ।
କାଣିଆ କପିଳା   ଚଲ ଯିବା ବନେ
ଗୋଗୋଷ୍ଠ ଚରାଇ ବୁଲନ୍ତି ଦୁହେଁ,
ଥୁରୁଥୁରୁ ଦେହେ   ପୁଷ ମାସ ଶୀତେ
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଖରା ତାପେ ଶୁଖିଲ ମୁହେଁ ।
ବନ ବୁଦା କୋଳ   ତୋଳି ଏକୁ ଆନ
ଖୁଆଖୋଇ ମୁଖେ ହୁଅନ୍ତି ବେନି;
ଡାଳପୁଆ ଖେଳେ   କାଟନ୍ତି ଦିବସ,
ଏକ ଆନ ଦୁଃଖ ହରନ୍ତେ ଯେନି ।

ଦିନେ ଖରାବେଳେ ବିଶ୍ରାନ୍ତ କପିଳା
 ନଦେ ଶୋଇଗଲା ପଡ଼ିଆ ଘାସେ;
କାଣିଆ ଜଗିଛି ଚୋରଚୋଷ୍ଟୁ ଏକାକୀ
 ସାଥୀ ତା ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ନିଦ୍ରିତ ପାଶେ ।
ସଘନେ ମାରଇ ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ି କପିଳା,
 କାଣିଆ ଶ୍ରବଣେ ପଶଇ ଧ୍ୱନି;
କି ଭାବିଲା, ଭୁଲି ଗୁହ୍ନିଁଲା କାଣିଆ,
 ଦେଖି ପାଟି ମାରଗଲା ତା ଖନ ।
ସାଥୀର ତା ପ୍ରାଣ ଗୃଙ୍କସିବ ସତେ,
 ଜଳଜଳ ବସିଥିବ ସେ ଗୁହ୍ନିଁ;
ଉଠେ ପାଟି ଫେଇ ଡାକ ବା ଦିଅନ୍ତା,
 ତେବେ, କଣ ତଲେ ମିଳବ ଶାନ୍ତି ?
ପାଞ୍ଚ ହାତ ଲମ୍ବ କୋଳଥିଆ ନାଗ
 ମୁଣ୍ଡପାଖେ ଅଛି ବିସ୍ତାରି ଫଣା;
ବୁଦ୍ଧି ତା ନ ସ୍ଫୁରେ, ନ ଦିଶଇ ବାଟ,
 ଆଖି ଥାଇ ହୋଇଯାଏ ସେ କଣା ।
'ଜଗନ୍ନାଥେ, ରଖ,' ରଟଇ ସେ ମୁଖେ;
 ସାହା ଜଗନ୍ନାଥେ ହୋଇଲେ ସତେ,
ଫଣା ନୋଇଁ ନାଗ ହୋଇଲା ଅନ୍ତର,
 ତଥାପି କାଣିଆ ନ ଯାଏ ପ୍ରତେ ।
କେତେବେଳେ କାଶୀ ଉଠିଲା ସମୋସ୍ଥ;
 ଛୁନିଆ ତ ତାର ଯାଇଛି ଭାଜି,
କପିଳାକୁ ନହୁଁ ଉଠାଇ କହିଲା,
 ଗୋଟିକି ଗୋଟି ସେ ଘଟଣାରାଜି ।

କହି ସାରି ଶେଷେ   ହସି ଯୋଡ଼ିଲା ସେ,
"ତୁ ତ, ଭାଇ, କଷ୍ଟେ ହୋଇବୁ ରଜା;
ମୋ ଭଳି ଯେବେ ମନ୍ତ୍ରୀ   ପଦେ ନ ରଖିବୁ,
ନ ପାଇବୁ ରାଜଗାଦିର ମଜା ।"
ଶୁଣି ଉତ୍ତରିଲା   କପିଳା ତତକ୍ଷଣେ
ସତେ ରଜା ସେନ୍ତୁ ହୋଇଲା ପରି,
"ଏ କି ଗୁରୁ କଥା !   ଜାଣିରଖ, ତୋତେ
ଆଜି ମନ୍ତ୍ରୀ ପଦେ ନେଲି ମୁଁ ବରି ।"
ସେଦିନ ସାୟାହ୍ନେ   ନିତି ଦିନ ପ୍ରାୟେ
ଗୋଟଗୋଷ୍ଠୁ ଓଡ଼ାଇ ଫେରିଲେ ବାସେ
ରାଜା ମନ୍ତ୍ରୀ ବେନି;   ଦିନ ବିତିଗଲା
ସପ୍ତାହରୁ ପକ୍ଷ, ପକ୍ଷରୁ ମାସେ ।
ଗଙ୍ଗବଂଶ ନୃପ   ଯାଇଥିଲେ ଦିନେ
ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ଲାଗି;
ଅପୁତ୍ରିକ ସେ ତ   କୁଳରକ୍ଷାପାଇଁ
ପ୍ରଣମିଲେ ପୁତ୍ରସନ୍ତାନ ମାଗି ।
ଉଠନ୍ତେ ଦେଖିଲେ,   ହସହସ ମୁଖେ
ପାଶେ ଉଭା ତହିଁ ବାଳକ କାହିଁ;
ଚତୁରେ ବିଚାରିଲେ,   "ଗୁହାରି ଶୁଣି ମୋ
ପୁଅକୁ ସତେ ଦେଲେ ଏ ମହାବାହୁ ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ନାମ ତା   କୁଳ ଗୋତ୍ର ଆଦି
ନିଃଶଙ୍କେ କପିଳା କହିଲା ସବୁ;
ନିଜ ପାଶେ ତାକୁ   ରାଜଯାନେ ଘେନି
ଫେରିଲେ ନଗରେ ଉତ୍କଳପ୍ରଭୁ ।

କାଶିଆ ଭବିଷ୍ୟ ବାଣୀ ହେଲା ସତ
କପିଳା ଉତ୍କଳେ ହୋଇଲା ରଜା;
କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ନାମ ପ୍ରକଟିଲା,
ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଲେ ଯାଇକ ପ୍ରଜା ।
ଏଣେ ଏତେ ଦିନ ସାଥୀର ବିଚ୍ଛେଦେ
କାଶିଆର ନାହିଁ ଫୁଟୁଇ ପେଟ;
କେତେ ତ ଭାଳନ୍ତି, ନୈରାଶ୍ୟେ କହନ୍ତି,
ଆଜି କି କାଶିଆ କପିଳା ଭେଟ ?”
ତଥାପି ସେ ରାଜ- ସଭାମଧ୍ୟେ ଯାଇ
କି ସାହସେ ଉଭା ହୋଇଲା କ୍ଷଣେ;
ଦେଖି କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଚିହ୍ନିଲେ ତୁରିତେ;
ପୂର୍ବ କଥାମାନ ପଡ଼ିଲା ମନେ ।
ମନ୍ତ୍ରୀପଦେ କାଶୀ ବସିଲା ସେଦିନ;
ବନ୍ଧା ହେଲା ବଡ଼ ଦେଖିଲେ ନେତ,
ତଥାପି କଥାରେ କହୁଥନ୍ତି ଲୋକେ,
"ଆଜି କି କାଶିଆ କପିଳା ଭେଟ ?”

ଆହା ମୋର ଗଣ୍ଠିଧନ !

ଯାଇଅଛି ସ୍ଥୂଳ ତେଜ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ କାଣିଆ,
ସ୍ୱର୍ଗେ ତ ନ ଥିବ ଯାଇ ଦରିଦ୍ର ମୂଲିଆ ।
ମୁଣ୍ଡ ଝାଳ ତୁଣ୍ଡେ ମାରି ଖଟିଛି ନିତି ସେହୁଁ,
ସେଲାଗି ଆତ୍ମା ତା ଥିଲା ନ ପଳାଇ ଦେହୁଁ ।
ରୋଗେ ପଡ଼ି ନ କାଟିଲା ଗୋଟି କେତେ ଦିନ,
ପଥ୍ୟ ବିନା କାୟା ତାର କ୍ରମେ ହେଲା କ୍ଷୀଣ ।
ଘରୁ ବାହାରିବ କେମନ୍ତେ ତା ଭରସା-ପିଲା,
ଭଲ ଘର ବୋହୂ ପରି ହେଲେହେଁ ନଥିଲା ।
ବିଶ୍ୱାସେ, ଗରଭେ ଯେଣୁ ଧରିଛି ସନ୍ତାନ,
ତା ନିଜ ଭର ତ ତାକୁ ହେଉଅଛି ଟାଣ ।
ନଣା ଗର୍ଭୁଁ ଜନ୍ମି ଶିଶୁ କାନ୍ଦେ କୁଆଁ କୁଆଁ ;
କାଣିଆ ଶ୍ରବଣେ ଗୀତି ସୃଷ୍ଟି କରେ ନୂଆ ।
ହରଷେ ଖେଳିଲା କ୍ଷଣେ ହସ ତା ଲପନେ,
ଶୋଇବାର ଆଗୁଁ ସେହୁ ଅନନ୍ତ ଶୟନେ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୀଳା ସରିଗଲା ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ତାର,
ନଣା ମୁଣ୍ଡେ ପଡ଼ିଲା କି ବିଧାତା ପ୍ରହାର !
ଅଜ୍ଞାନ ଶିଶୁରେ ଚୁମ୍ବି କହିଲା ସେ କାନ୍ଦି,
"ଧନ ତୁ, ରଖିଲୁ ମୋତେ ଏ ମରତେ ବାନ୍ଧି ।
ନୋହିଲେ ମୁଁ ଆଶ୍ରିଥାନ୍ତି ତାହା ପଛସହ,
ନ ଧରି ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଆଜ ଏ ଜୀବ ଦୁର୍ବହ ।"

ଲୁଚିଗଲୁ କାଣିଆର ସର୍ବ ଚିତାନଳେ,
ଅପତ୍ୟ ଲାଳନେ ନଶା ବ୍ୟସ୍ତ ମହୀତଳେ ।
ପର ଦ୍ୱାରେ ଖଟି ଧନ ଅର୍ଜେ ଯା ଅଳସ,
ତହିଁ ତା ଆଦରେ ଭୋଜ୍ୟ, ବଢ଼ଡେ ତଳପ ।
ବିଧି ଯେ ଝଞ୍ଜିଛି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ବିବାହ-ସୁମନ,
ସନ୍ତାନ ତା ପୁଣ୍ୟଫଳ ଲଭଇ ଭୁବନ ।
ତା ଯୋଗେ ସମ୍ଭବେ ଭବେ ଯୁଗ ପରମ୍ପରା,
ନ ପାରେ ପରଶି ବଂଶେ କ୍ରୂର ମୃତ୍ୟୁ ଜରା ।
ଶିଶୁରୁ ମାନବ ଗଢି ପାଳେ ସ୍ନେହେ ପ୍ରାଣୀ;
ନ ବୁଝିପାରଇ ମୂର୍ଖ, ବୁଝୁଥିବେ ଜ୍ଞାନୀ ।
ଖଟି ଦିନେ ଦିନସାରା ଫେରେ ନଶା ଘରେ,
କୋଳର ଶିଶୁ ତା ଭୋକେ କାନ୍ଦୁଥିବ ଘରେ ।
ସେ ଗଲେ ତ ମୁଖେ ତାର ବସି ଦେବ ସ୍ତନ,
ଶୁଖିଲା ଅଧରେ ଥରେ ଚୁମ୍ବିବ ବଦନ ।
ବାଟେ ଯାଉଥିଲୁ ଗର୍ବେ କା ମୋଟର ଗାଡ଼ି,
ବେଗ କି କମେ ତା ? ଗଲୁ ନଶା-ଅଙ୍ଗେ ମାଡ଼ି ।
'ଆହା ମୋର ଗଣ୍ଠିଧନ !' ଗୁରୁ ପଦ କଥା,
କହୁଛି ସେ, ଘୋଟିଗଲୁ ଚିର ନିରବତା ।
ଶବ ତା ଉଠାଇ ନେଲେ ପୁର ମେଡ଼ିକେଲରେ,
କେ ଜାଣେ, ଶିଶୁଟି କଷ କରୁଥିବ ଘରେ !

ପଦରଜ ମାତ୍ର

ପୌଷ ଶୀତେ ଜଡ଼ୀଭୂତ ସରସୀ ତଡ଼ାଗେ
  ପଦ୍ମଲତା ହୋଇଅଛି ଜୃର,
ବନେ ଉପବନେ ଫୁଲ ସାରା ଧରାପୃଷ୍ଠେ
  ତରୁଡାଳେ ନାହଁଶେ ପ୍ରଚୁର ।
ସେ ଲାଗି ଫୁଲର ମୂଲ୍ୟ ଲଭିଅଛି ବୃଦ୍ଧି,
  'ଫୁଲ ଫୁଲ' ଶୁଭେ ଶତ ମୁଖେ;
ସ୍ୱଳ୍ପ ଫୁଲେ ବହୁ ଅର୍ଥ ଅର୍ଜି ମାଳାକାରେ
  ଶୀତଋତୁ ଯାପୁଛନ୍ତି ସୁଖେ ।
କେ ଧନ ଶ୍ରମିକ ବାଡ଼ି ବାମ୍ପୀ ଅଳ୍ପ ଜଳେ
  ଅଗ୍ରୁନକେ ଫୁଟିଲା କମଳ;
ବହୁ ମୂଲ୍ୟେ ବିକ ତାକୁ କିଣିବ ସେ ଅନ୍ଧ,
  ହୃପ୍ରସନ୍ନ ଶ୍ରମିକ ଅନ୍ତର ।
ତୋଳି ପଦ୍ମକଳି ଗଲା ଶ୍ରମିକ ନଗରେ,
  କରେ ନଥି ଧରିଛି ଯତନେ;
ଦେଖି କେ ବଣିକ ପୁଚ୍ଛେ, "ବିକବୁ ତ ଫୁଲ ?
  କେତେ ମୂଲ୍ୟ ବତାଅ ବଚନେ ।

"ମାଣବସା ଗୁରୁବାର ଆଜ ତ ଜାଣିଛୁ
ଲକ୍ଷ୍ମୀପାଦେ ଚଢ଼ାଇବ ଫୁଲ;
"ପଦ୍ମାଳୟା ନାମ ହେବ ସାର୍ଥକ; ବଢ଼ାଅ,
ମନ ତୋଷି ଦେବ ମୁହିଁ ମୂଲ ।"
'ଦରିଦ୍ର ମୂଲିଆ ମୁହିଁ ମରେ ଅନ୍ନ ବିନା",
ହୃଷ୍ଟ ଚିତ୍ତେ ଉତ୍ତରେ ଶ୍ରମିକ;
"ଟଙ୍କାଟିଏ ପାଇଗଲେ, ବଢ଼ାଇବ ଫୁଲ,
ପେଟ ବୁଝିଁ ଦିଅ ମୂଲଟିକ ।"
ଟଙ୍କା ଆଣି ଦେବାପାଇଁ ଧରନ୍ତି ବଣିକ,
ଶ୍ରମିକ ତା ପତାଉଛି ହାତ;
ଗଳି ବାଙ୍କୁ ବାହାରିଲା ମହା ଶୋଭାଯାତ୍ରା,
ଲୋକାରଣ୍ୟ ପୂରିଅଛି ବାଟ ।
ନୃମଣି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଚାଲିଛନ୍ତି ପାଦେ
ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଦେବେ ଭେଟିବାକୁ;
କୀର୍ତ୍ତନେ ମୃଦଙ୍ଗ ବାଦ୍ୟ କମ୍ପେ ନୀଳାଚଳ,
କାହା କଥା ନଶୁଭେ କାହାକୁ ।
ଫୁଲ କିଣାବିକା ଗଲା ଥକି ସେ କାରଣେ;
ନରମଣି ଉପଗତ ପାଶେ,
ଅକାଳ କମଳ ଦେଖି, ତୋଷେ ପଚାରିଲେ;
"ଆଣିଛ କି ବିକିବା ସକାଶେ ?
ଉତ୍ତରେ ଶ୍ରମିକ କହେ,"ଏହି ମହାଜନ
ଟଙ୍କାଟିଏ କରିଛନ୍ତି ମୂଲ"
ଭଣନ୍ତି ନୃପତି, "ଏକ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୋହର
ଦେଇ, ମୁହିଁ ନେବି ଏହି ଫୁଲ ।

"ମହାପ୍ରଭୁ ଚୈତନ୍ୟ ଯେ ହୋଇଛନ୍ତି ବିଜେ,
ତାଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟ ସୁମନ ଏ ସିନା,
ଦେଖି ଏହା ପଥେ, ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣତଳେ
କେମନ୍ତେ ମୁଁ ଦିବ ଫୁଲ ବିନା ?"
ବଣିକ ହୃଦୟରେ, ପଦ୍ମ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ହାତୁଁ,
ପଦ୍ମାଳୟା ହୋଇବେ ସମ୍ମୁଖ;
ଭଣ୍ଡାରୁ ତା ଧନରତ୍ନ ଦିବ ତ ଉଛାଇ,
ଦେଇ ତାକୁ ଦରିଦ୍ରତା ଦୁଃଖ ।
ଯାଚଇ ତହୁଁ ସେ ଉଭା ଦୁଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା,
ଶ୍ରମିକ ତା ବଢ଼ାଇଲା କର;
ପଞ୍ଚ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ନୃପ କାଢ଼ିଲେ ତୁରିତେ,
ଆଚମ୍ବିତ ଶ୍ରମିକ ଅନ୍ତର ।
କହିଲ ସେ, "ହେ ନଣିମା, ନୁହଇ ମୁଁ ମାଳୀ,
ଫୁଲ ବିକା ନୁହେଁ ମୋ ବ୍ୟବସା;
ଦେଖନ୍ତୁ ଅମୂଲ୍ୟ ମୋର ଏ ପଦ୍ମ ଫୁଲଟି,
ପାଇବି କି ବିକି ମୁଁ ପ୍ରଶଂସା ?"
ବିନା ପଦ୍ମେ ପଦ୍ମାଳୟା ଅର୍ଚ୍ଚିଲା ବଣିକ,
ନରମଣି ଗଲେ ଖାଲି ହାତେ,
ଗମିଲା ସେ ସୁପ୍ରସନ୍ନ ଦରିଦ୍ର ଶ୍ରମିକ
ରାଜଘାଟ ପଛେ ଭୁଲି ବାଟେ ।
ମନେ ଭାବେ, "ଏ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଠାରୁ ବଡ଼;
ଲକ୍ଷ୍ମୀଛଡ଼ା ହୋଇଛି ତ ମୁହିଁ,
ଦେଖିବି ଭାଗ୍ୟେ କି ଫଳେ, ଦେଲେ ପଦ୍ମ ଭେଟି
ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଶ୍ରୀପଦ୍ମର ଛୁଇଁ ।"

ଶତ ନତ ଭକ୍ତ ମେଳେ ଆସୀନ ଚୈତନ୍ୟ
    ଭକ୍ତିମାର୍ଗ କରନ୍ତି ପ୍ରଚାର;
କାହାରେ କେ ଲୋଟେ ତଳେ, କେ କରେ କୀର୍ତ୍ତନ,
    କାହା ନେତ୍ରୁ ଝରେ ଅଶ୍ରୁଧାର ।
ଦରିଦ୍ର ଶ୍ରମିକ ଦେଖି କ ଅବା ବୁଝିଲା,
    ହୋଇଗଲା ପ୍ରେମେ ଅଭିଭୂତ;
ରକ୍ତ ମାଂସ ଘଟେ ତାର ସେ ଦିବ୍ୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ
    ସ୍ୱର୍ଗାନ୍ତର ଖେଳିଗଲା ଦ୍ରୁତ ।
ଉତ୍କଳ-ନୃମଣି ପାଖେ ବସିଥନ୍ତି ଯାଇ;
    ମଣି ନିଜେ କୃତାର୍ଥ ଦର୍ଶନେ;
ଜନତା-ଗହଳ ଭେଦି ଆସିଲା ଶ୍ରମିକ
    ପଦ୍ମ ଗୋଟି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣେ ।
ଖୁସି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ପୁଚ୍ଛିଲେ ସଂକେତ,
    "କହ, ଭାଇ, କି ଲୋଡ଼ା ତୁମର ?"
"ପଦରଜ ମାତ୍ର ମୁହିଁ ମାଗୁଛି ସମ୍ପଦ,"
    ଅବଦେଲେ ଶୁଣିଲେ ଉତ୍ତର ।

ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା

ପ୍ରତୀଚୀ ଭୂଧର ତଟେ ଲୁଚିଲେ ତପନ,
ସୁନ୍ଦର ଘାଟଲେ ଶୋଭେ ବାରୁଣୀ ଗଗନ;
ତେବେ ତା ଶାନ୍ତ କପୋଳେ,
ତୁମ୍ଭ, ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା, ଏକା ତାରକା ଫୁଟାରେ ।

ରବି ବୁଡିଗଲେ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ଘୋଟଇ ଅନ୍ଧାର;
ଘୁଞ୍ଚାଉ ତୁ ଗାଳି ଜ୍ୟୋତି ଦୁଃଖ ଦୈନ୍ୟ ଭାର;
ତୁମ୍ଭ ଅନୁପମ ଭରସା,
ତୋ ବିନା ଏ ବିଶ୍ୱବାସୀ ଲଭନ୍ତା କି ଦଶା ?

ଦୀପାନ୍ୱିତ ନୁହେଁ ଖାଲି ଆକାଶ ତଳପ,
ନିରାଶ ହୃଦୟେ ଆଶା ଜଗାଉ କଳପ,
ରତ୍ନ ନିଶାଦେବୀ ଭାଲେ,
ସୀମନ୍ତମଣି ଶୁଭ୍ର ଟୀକା ସଜି କି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ !

ପ୍ରକୃତି ଉଦ୍ୟାନେ ତୁ କି କମଳ କଳିକା ?
ଅବା କେଉଁ ଦେବତାର ନୟନ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ?
କେଉଁ ସୁରନାରୀ ମଣି ?
ଅବା କାହା ନେତ୍ର ଚ୍ୟୁତ ଅଶ୍ରୁ ବାରି କଣି ?

ଅବା ହବା ଯଦି ଶୁଭ୍ର ଅଭ୍ର ବେଣୀ ପାଶେ,
ତୁ ଏକ ନିହବ ଦୀପ ଜଳୁଛୁ ଆକାଶେ ?
କବା ସୁରାସୁରଗଣ
ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନୁ ତୋତେ ପାଇଛନ୍ତି ଧନ ?

ଯାହା ତୁ ହେଉ,ରେ ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା, ଯାହାପ୍ରତି,
ତୁ ତ ମୋର ଏକମାତ୍ର ପରାଣ ସମ୍ପତ୍ତି;
ମୋର ନୀରସ ଜୀବନେ
ତୁ ଏକା ସଞ୍ଚାରୁ ରସ କଣିକା ଯତନେ ।

ଜୀବନୁ ଲଭିବ ଯେବେ ମୋ ସୁଖ ଆଲୋକ,
ବ୍ୟଥିତେ ରହିଁବ ଶୂନ୍ୟେ ବନ୍ଧୁ ହୃଦେ ଶୋକ
ତେବେ ଆୟୁ ଶେଷ କ୍ଷଣେ
ତୁହି, ସାନ୍ଧ୍ୟତାରା, ଡାକିଁ ନେବୁ କରଣେ ।

‘ଦେଖନ ଏ ପଟ୍ଟକ’

ଅର୍ଦ୍ଧ ନିଶୀଥିନୀ ନିଶା ଗଡ଼ଜର
ନାହିଁ କାହିଁ ସ୍ୱର ଶବଦ,
ଶୀତଳ ପବନ ବହଇ ହିଲ୍ଲୋଳେ
ନିଖିଳ ନଗରୀ ସ୍ତବଧ ।
ପୁରବାସୀ ଯାହା ସନ୍ନିଧେ ନ ଦିଶେ
ଦୀପାଲୋକ ରେଖା ମୃଦୁଳ,
ପ୍ରତିବାସେ ରୁଦ୍ଧ କବାଟ ନିବଦ୍ଧେ
ଶୂନ୍ୟ ପଥ ଜନ-ବହୁଳ ।
ସମାଧି ମଗନ ମୁନି ସମ ସତେ
ଆସୀନ ବିପୁଳ ନଗରୀ,
ଘନୀଭୂତ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ ଢଙ୍କେ
ରୂପ ଯେନ ଅମା ଶର୍ବରୀ ।
ଶିଶିର ରଜନୀ ଟୁକ୍ତି ଅନୁମାନ
ପଡ଼େ ଟପ ଟପ କାକର,
ଏ ଶ୍ୟାମ ନିଶୀଥେ କିଏ ବା କାହିଁକି
କଷଣେ ଜାଳିବ ଜାଗର ?
ଛିଣ୍ଡା ବାସ ଖଣ୍ଡି ନିଅଣ୍ଟ ହୁଅଇ
ଅପଘନ ନାହିଁ ଘୋଡ଼ାଇ,
ଶୀତେ ଥରୁ ଥରୁ କମ୍ପଇ ମାଧିଆ
ଚଳେ ଅନ୍ଧକାର ଏଡ଼ାଇ ।

ପ୍ରାନ୍ତଦ୍ୱାରେ କ୍ଷଣେ
ଅଟକି ରହେ ସେ
ମୁଣ୍ଡି ଟେକି ଗୃହେଁ ପ୍ରାସାଦେ,

ସେ ସିନା ଜାଣଇ
ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଫେଇ
କି ବଗୃଣ ଚଲେ ହର୍ଷାଦେ ।

ଶୀତ ସତେ ଅବା
ନାହିଁ ଯାଏ ଜଣା
ଝଡ଼େ ତା ରହିଛି ଦୃଢ଼ତା,

ସ୍ୱର୍ଗ ବସୁନ୍ଧରା
ମଣୁଛି ସମାନ,
ନିଜ ଲାଗି ନାହିଁ ମମତା ।

ଚଳିଲା ମାଧିଆ
ଦୁଆରୁ ଦୁଆରେ
ଶେଷ ହେଲା ଆସି ନଗର,'

କୁଟୀର-କବାଟ-
ସନ୍ଧରେ ଦିଶଇ
ଜଳିବାର ଦୀପ ଉଜ୍ଜଳ ।

ଫାଟ କାଟେ ଧୀରେ
ନିରେଖିଲା ବାରେ
ବସି କେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୂରତି,

ନିଦ୍ରା ନାହିଁ ନେତ୍ରେ
ଗମ୍ଭୀର ନିଶୀଥେ
ଲେଖନୀ ଗୁଳନ୍ତି ଝୁଣ୍ଟତ ।

ପାଖରେ ଅବଳା
ଶୋଇ କେ ରହିଛି
ହାତେ ଝୁଣ୍ଟକଇ ବଳପୂ

ସେ କୁଟୀ ସୁଷମା
ହେଲ୍ବ ସତେ ଅବା
ଶୋଭିତ ତା' ଲାଗି ନିଳପୂ ।

ହାତ ଟଳିଗଲେ
ଶୁଭେ ଟର ଟର
ହାତ ଥକେ ଯେବେ ସ୍ତବଧ,

ଉଭା ହୋଇ ତହିଁ
ରହିଲା ମାଧିଆ
ମୁଖୁଁ ନ ଫିଟଇ ଶବଦ ।

କୁଟୀର ଦୁଆର   ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଶୁଣି
ଉଠିଲେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୂରତି,
'କିଏ ତୁମେ ବୃଦ୍ଧ,   ଏ ଶୀତ ସହିଥ',
ପୁଚ୍ଛା କଲେ ଫେଇ ଚଡ଼ିତ।
ମୁଖୁଁ ମାଧୁଆର   ନ ଫୁଟେ ବଚନ
ନୟନେ ଆକୁଳ ଗୃହାଣୀ,
ଯୁବା ହୃଦେ ଦୟା—   ଉଦଧି ଉଚ୍ଛୁଳେ
ଆନ୍ଦୋଳିତ ଦେଖି ତା' ଠାଣି।
କୁଟୀରେ ଚଳିଲା   ମାନି ସେ ଇଙ୍ଗିତ
ନ ବସିଲା କୁଶ-ଆସନେ,
ଭାଷିଲା ବଚନେ—   "ମୁଁ ଅଛୁଆଁ ଜନ
ବସିବି ଛୁଇଁ କା କେସନେ ?
ତିନ ଓଳ ହେଲା   ପୁଅ, ଝିଅ, ଭାର୍ଯ୍ୟା
ରହିଛୁ ସକଳ ଉପାସେ,
ଜର ଯୋଗୁ କାମେ   ଯାଇନି ଖଟି ତ,
ଖୁଦ କଣି ନାହିଁ ଆବାସେ।"
କି ଭାବିଲେ ଯୁବା   ବୃଦ୍ଧେ ଏଣେ ତେଣେ
ତେଜିଲେ ନିବଡ଼େ ନିଶ୍ୱାସ,
ନ ଦିଶିଲା ବୁଦ୍ଧି   ଦୟା ନିରବଧି
କି ଦେବେ ସେ ଜନେ ଆଶ୍ୱାସ
ବାଣୀ ସୁଭାଷିତ   ଲଭିଛନ୍ତି ସିନା
ରମା ସିନା ନିଜ ଘରଣୀ,
ନିଜେ ତ ଦରିଦ୍ର   ଧନ ଜନ କରେ
ଭରିଦେବେ କିସ ସେ ଗଣି ?

ଆଖି ପିଚୁଳାକେ ନୟନେ ଧାରିଲ୍
ସୀମନ୍ତିନୀ ହେମ କଙ୍କଣ,
ଧୀରେ କାଢ଼ି କରେ ଦେଲେ, ମାଧିଆରେ
ଦେହେ ଖେଳିଗଲ୍ କମ୍ପନ ।
ରମଣୀ ରତନ ନିଦ୍ରା ଗଲ୍ ଭାଜି
ନ ରହିଲେ କ୍ଷଣେ ଅଳସ,
ଆନ ପଟ କାଚ କାଢ଼ି ନିଜ ହାତୁ
ମାଧିଆରେ ଦେଲେ ରଭସ ।
ଭାଷିଲେ କୋମଳେ — "କି ଭାବବ କାଳେ,
ଅବା ହତଶିଷ୍ଟ କଲ୍ପନା
ଅନୁମାନ ପତ୍ର ପଟେ ମାଷ ଦେଲେ
'ଘେନ ଏ ପଟକ' ପ୍ରାର୍ଥନା ।
ମହାକବି-'ଭାସ' ନାଟକ ଲେଖକ
ଦାନ ଘେନ କରେ ସତ୍ତର,
ରମା ପଦେ ବନ୍ଧୁ ବିନମ୍ରେ ପ୍ରଣତି
ଚଳଲ୍ ମାଧିଆ ମୁକର ।
ନିବିଡ଼ ନିଶୀଥେ ଲୁଚିଗଲ୍ କାନ୍ଦି
ମାଧିଆ ଅଳୁଆଁ ଜାଡରେ,
ନ ଲୁଚିଲ୍ କଥା ଦେଶ ଗାଏ ଗାଥା
ସତ୍ୟ ଶୋଭେ ଢକା ଘତରେ

ପଣ୍ଡିତ ରଘୁନାଥ ମିଶ୍ର

ଧନର ଗଣ୍ଠ

ଚତୁର୍ବେଦଧର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ସାୟଣ
ବିଜ୍ଞାନୀ ପଣ୍ଡିତ ବର
ଜ୍ଞାନ ଦୀପ ଜାଳି କରିଲେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ଅନ୍ଧକାରମୟ ଧରା ।
ଅରଜିଲେ ବିଶ୍ୱ ବିଶାଳ ପୌରୁଷ
ଲଭିଲେ ସାଧନା ସିଦ୍ଧି,
ଲେଖିଲେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କଲା କଉତୁକେ
'ସୁଭାଷିତ ସୁଧାନିଧି' ।
ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଅମୂଲ୍ୟ ମଣି ଯେ
ଧନ୍ୟ କୃତିପଦ ତାର,
ଦେବୀ ବୀଣାପାଣି ବିପୁଳ ପୂଜାର
ସେ ଏକ ମହା ସମ୍ଭାର ।
ଲେଖିଛନ୍ତି ତହିଁ ବି ଧାଡ଼ି ସାୟଣ
ଧନୀ ଧନ ବିଷ କରି,
ମୋ ଭଳି ଦରିଦ୍ର ଧନ ହୀନ ଶିରେ
ଅଜାଡି ନଖିଲ ଶିଖ ।

'ତ୍ୟାଗଂ ଭୋଗଂ ଚ ବିନା ସତ୍ତ୍ୱମାତ୍ରେଣ ଯଦି ଧନିନଃ,
ବୟମପି କମପି ନ ଧନିନଃ ? ତିଷ୍ଠତି ନଃ କାଞ୍ଚନୋ ମେରୁଃ ।'
'ସୁଭାଷିତ ସୁଧାନିଧି'—ସାୟଣାଚାର୍ଯ୍ୟ

ମୁଁ ଘନ ଦୁର୍ଭଗା ହୀନ ହତଭାଗା
ଲାଞ୍ଛନା ଥାପି ଏ ଶିରେ,
କନକ ମେରୁ ମୋ ରହିଛି ମଣିବ
ଅଛି ରତ୍ନ ଧରା ତଳେ ।
ବସୁନ୍ଧରା ଯେତେ ଧରିଛି ବିଭବ
ସେ ନିଖିଳ ପିତା ମୋର,
ଟେକି ଦୁଇ ବାହୁ କେଶରୀ ବନ୍ଧନେ
କରିବି ଗର୍ଜନ ଘୋର ।
ତ୍ୟାଗ ଅବା ଭୋଗ ଦୁଇ ଗତି ପିତା
ଏ ଧନା ତୃତୀୟ ଗତି
ନାହିଁ ଧନ ଭାଗ୍ୟେ ପରଖି ସୁଜନେ
ଏତିକି ତାର ନିସ୍ତୃତି ।
ଅଛି ବୋଲି ପାଖେ ସଞ୍ଚିତ ସମ୍ପଦେ
ଯେହୁ କରେ ଧନ ମାନ,
ସେ କମ୍ପା ଧନିକ ମୁଁ କମ୍ପା ନିର୍ଦ୍ଧନ
ଅଛି ମୋ ମେରୁ କାଞ୍ଚନ ।
ତ୍ୟାଗ ଭୋଗ ଯେହୁ ନ କରେ ଧନରେ
ସତ୍ତ୍ୱ ମାତ୍ରେ ମଣେ ଧନୀ,
ଧିକ୍ ତାର ଜ୍ଞାନ ତା ମହତ ମାନ
ତାଙ୍କୁ କି ଧନିକେ ଗଣି !
ହେମ ମହା ମେରୁ ରହିଛି ଉତ୍ତରେ
କୁବେର ଭଣ୍ଡାର ମୋର,
ଧର୍ମ ଗନ୍ଧାଧର ଅଛି ଯେତେ ବିଶ୍ୱେ
ତା ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କା'ର ?

ବୃଥା ଗର୍ବ ନାହିଁ   କର ଧନବନ୍ତ
　　ଫୁଲାଇ ନ ସ୍ଥୂଳ ଗ୍ରୀବ,
ମେରୁ ସଙ୍ଗ ସମ   ହେବ କି ସୌରଭ
　　ତୁଳନାରେ ଦେଲେ ଘାତ ।
ତ୍ୟାଗ କ୍ଷେତ୍ରେ ଅବା   ସବୁ ଯାଇପାରେ
　　ଧର୍ମର ଅତୁଳ ଶିକ୍ଷା,
ହେମ ମେରୁ ସୃଷ୍ଟି   କେତେ ବା ସରିବ
　　ନେଲେ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ! .
ଠକ୍, ତେଜ ଧନ   ଭୋଗରେ ଲଗାଅ
　　ସମ୍ପାଦ ନ ରଖ ତଳେ,
ଭଣନ୍ତି ପ୍ରବୀଣ   ଆଗୁଣ୍ଠ୍ୟ ସାମ୍ପୂର୍ଣ
　　ଜ୍ଞାନ ଲବ୍ଧ ବୁଦ୍ଧି ବଳେ,

ପଣ୍ଡିତ ରଘୁନାଥ ମିଶ୍ର

ବଡ଼ ଠାକୁର

ସତ ତୁମେ ଜଗତ-ଠାକୁର ?
ନୀଳଚକ୍ରେ ବାନା ଫର ଫର,
ଭକତେ ଅଭୟ ଦେଇ   ମେଣ୍ଟ ଡରବାଧା
ଅଗତିର ଗତି ତୁମେ,   ଅନାଥର ନାଥ, ନିରାଶ୍ରୟ ସାହା,
ଫେଇ ଚକାଡୋଳା,
ଦେଖ ଭବ-ମେଳା,
ବୋଲାଅ ଜଗତେ ତୁମେ ବାଞ୍ଛା-କଳ୍ପବଟ
ଦେଖନ ? ଭକତ   ହୁଏ କେତେ ଛଟପଟ ।

ଶବର ସେ କିବା ପୂଜା ଜାଣେ,
ଦେଖିଲା ସେ ନେତ୍ରେ ପ୍ରତିଦିନେ
ନ ଜାଣିଲା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ,   ନ ଦେଖିଲା ବିପ୍ର ବିଦ୍ୟାପତି,
ନ ଶୁଣିଲା ସେ ଗାଲମାଧବ   ନ କଲା ଅବା ତାର ମତି
ହୃଦେ ନାହିଁ ପ୍ରେମ
ଧାପ୍ରି ଧରି କ୍ଷେମ
ତୋଳିଲା ଉତ୍ତୁଙ୍ଗେ ଚୂଡ଼ା ଶ୍ରୀମ ନରପତି
ପ୍ରେମଦୃଷ୍ଟି ଶତ୍ରେ ରୁଦ୍ଧ ରହିଲା ଆରତି ।

ଜ୍ଞାନ ଦୀପ ମହିମା ଭାସ୍ୱର
ଜଗତ୍‌ଗୁରୁ ବାଳକ ଶଙ୍କର
ବସି ତୁମ ପିଠେ, ଗରଜିଲା ବେଦାନ୍ତ ଭାରତୀ;
ବଖାଣିଲା ତତ୍ତ୍ୱ ରାମାନୁଜ; ମାଧ୍ୱ କଲା ପ୍ରଚ୍ଛର ପୀରତି;

ଖୋଲ କରତାଳେ,
ମହାମନ୍ତ୍ର ବୋଲେ
ନାଚନ୍ତି ନିମାଇ ନିଜେ, ନଚାଇନ୍ତି ଜନେ,
ଯୁଗେ ଯୁଗେ କଳ୍ପତରୁ ଚଉବାହା ତୁମେ ।

ଜଳ ଜଳ ନିରେଖେ ଶ୍ରୀପଦେ
ଛଳ ଛଳ କେବା ଅବସାଦେ
କଳ କଳ ଫୁଟେ କଣ୍ଠୁ କାର ସ୍ତୁତି ଗାନ
ରୁଦ୍ଧଶ୍ୱାସ କାର ଅବା, ଆନ୍ଦୋଳିତ କେହୁ, ମୁଖ କାର ମ୍ଳାନ
ଭାଷା ନାହିଁ ଫୁଟେ
ନିଶବ୍ଦେ ସ୍ତବ ଛୁଟେ
ପାଏ କି ପୁଲକ ଭକ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନୟନ
'ସତ ତୁମେ' ? — ଚିତ୍ତେ କାର ଉଠେନି ପ୍ରଶନ ।

ଜାଳି ଦୀପ ଅନ୍ତରେ ବାହାରେ
ଖୋଜେ ନିତି ସତେ ମୁଁ କାହାରେ
ସେ କି ସତେ କଳ୍ପ ବଟ, କଳପ-ଲତିକା
କା' ପାଇଁ ଗୁନ୍ଥିଲି ବସି ଏ ମନ ଯୂଥିକା
ବାଞ୍ଛା କଳ୍ପତରୁ
ମୋ କଳ୍ପନା ପୂରୁ
ଏ ଜୀବନେ ପୂର୍ଣ୍ଣି ହେଉ ଅନନ୍ତ ଆମୋଦ
ଅବସାଦ ଘୁଞ୍ଚୁ ଦେବ, ଜାଗୁ ହୃଦେ ବୋଧ ।